

Stav a perspektivy poznání staroměstského opevnění

Raně středověký vývoj pražské sídelní aglomerace je ve svých počátcích pevně spjat se založením Pražského hradu. K tomuto opevněnému přemyslovskému centru přibývá na druhém vltavském břehu v průběhu dalšího vývoje Vyšehrad. Pod oběma hradišti se podle tradičního schématu vyvíjí podhradí jako hospodářské, převážně řemeslné zázemí sídel knížecí družiny. Zatímco poznávání vyšehradského podhradí je ve svých počátcích, archeologické výzkumy probíhající v posledních letech na Malé Straně potvrdily myšlenku Ivana Borkovského o chronologické prioritě levobřežního osídlení. Dlouho tradovaná představa o větším stáří osídlení Starého Města je patrně poplatná dochovaným názvům jednotlivých částí pražského trojměstí.

Shrneme-li vývoj pojmenování pražských měst podle písemných zpráv, pak dojdeme k následujícími přehledu. Před polovinou 13. století je zmiňováno prostě „město pražské“ (*civitas Pragensis*), kterým rozumíme dnešní Staré Město pražské včetně Havelského Města, plánovitě založeného na okraji starší živelně vzniklé zástavby. Situace se mění rokem 1257, kdy dříve jmenované levobřežní podhradí (*suburbium*) bylo Přemyslem Otakarem II. radikálně přeměněno v nově vysazené město, nazývané Nové nebo Menší Město pražské. Pravobřežní díl pražské aglomerace pak nesl jméno Staré nebo Větší Město pražské. Dokončení vývoje na vltavských březích znamenal velkolepý urbanistický projekt Karla IV. – založení Nového Města. Tím samozřejmě definitivně mizí stejné označení pro levobřežní díl a název Menší Město postupně nahradilo dodnes užívané jméno Malá Strana. Na pravém břehu pak z dvojice názvů Staré nebo Větší Město zůstalo v platnosti prvé z nich.

Přestože tedy plocha Starého Města nepřináší doklady nejstaršího osídlení v historickém jádru Prahy, představuje první příklad dovršení vývoje středověkého města se všemi svými náležitostmi. Jedním z vnějších projevů dokončení složitého hospodářského a společenského procesu formování města je i jeho opevnění. I v tomto případě je možné konstatovat prioritní postavení Starého Města pražského. Zatímco u řady českých měst se jejich hradby ve větší či menší míře dochovaly až do současnosti, pražské Staré Město představuje opačný příklad města, z jehož hradeb se zachovalo v nadzemních partiích zástavby velmi málo. Další vývoj pražské středověké aglomerace, během něhož se staroměstské opevnění ocitlo vlastně uprostřed městské zástavby historické Prahy, znamená jeho postupné narušování a posléze konečný zánik. Stejný proces vývoje města v mladším období vede k téměř stejnému osudu hradeb novoměstských. Je ovšem samozřejmé, že tak rozsáhlá fortifikační díla, vyznačující se

Rekonstrukce průběhu staroměstského opevnění s vyznačením jeho archeologicky ověřených torz

1 – Hradební ulice čp. 762/I

2 – obchodní dům Kotva

3 – Celetná ulice (slabší tečkování vyznačuje průběh hradební zdi podle J. Heraina)

4 – Na příkopě čp. 392/I

5 – Na můstku

6 – Perlová ulice

7 – Na Perštýně

8 – Křižovnická ulice čp. 71/I

9 – Anežský klášter

10 – Bartolomějská ulice čp. 310/I

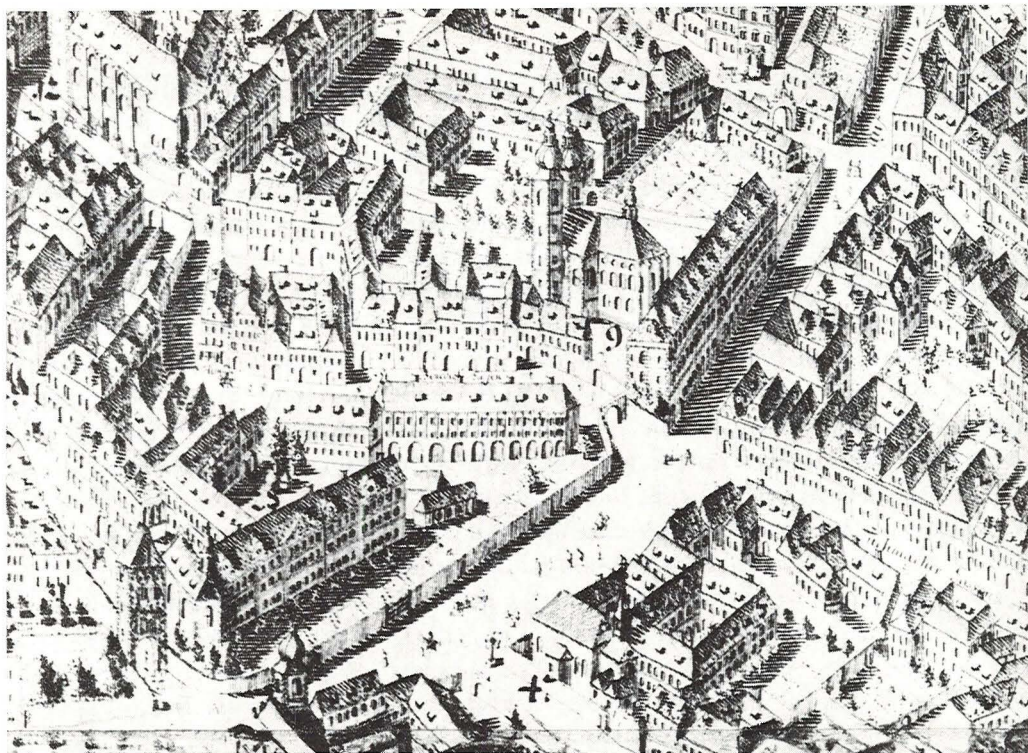

mimořádnými rozměry svých nadzemních staveb stejně jako ohromnou kubaturou zásahů pod úroveň terénu, nemohou zmizet beze stopy. V případě staroměstského opevnění nám je navíc dodnes připomínají názvy některých ulic – Hradební, Na příkopě, Na můstku. Některé jeho části stojí ještě dnes jako solitéry, jiné tvoří součást pražské domovní zástavby, ale podstatná část fortifikace zůstala ukryta pod dlažbou. Ještě v době, kdy mizely zbytky novoměstského opevnění, stávaly se relikty staroměstské fortifikace předmětem zkoumání zasvěcených znalců pražské historie. Jim především patří náš dík za záchranu či dokumentaci jinak nenahraditelných částí hradebního systému Starého Města. I jejich zásluhou můžeme vycházet při zkoumání staroměstského opevnění, vedle zhodnocení písemných zpráv a ikonografických či plánovaných pramenů, z řady jejich informací archeologické povahy, doplněných v poslední době rozsáhlými výzkumy probíhajícími v souvislosti se současnými změnami našeho hlavního města.

1. PÍSEMNÉ ZPRÁVY

Nejstarší zprávou o staroměstském opevnění je stručná informace tzv. druhého pokračování Kosmovy kroniky, která zmiňuje Václava I. jako stavitele opevnění města pražského i dalších českých měst s postesknutím na vynucenou účast duchovních při těchto pracích.¹ Přesné chronologické zařazení této zmínky je velmi komplikované; v kronikářském záznamu je uvedena po zprávách z roku 1249 a po ní následuje partie kladená k roku 1245. Spolehlivým údajem ve znění zápisu je poznámka, že stavba opevnění proběhla až po smrti Václavova otce Přemysla Otakara I., tedy po roce 1230. Zhruba o půl století mladší tzv. Dalimilova kronika klade vznik pražského opevnění do souvislosti s tatarským vpádem roku 1241 (byť sama mylně udává rok 1232) a z kronikářových veršů není zcela jisté, zda v tomto případě nemá na mysli spíše hradby malostranské.² Odboj pozdějšího krále Přemysla Otakara II. proti otci navodil roku 1249 paradoxní situaci, v níž byl Václav I. nucen jako první dobývat opevnění, které sám nechal postavit. Z informace tzv. druhého pokračování Kosmovy kroniky, že k dobytí pražského města došlo zásluhou zrady některých měšťanů,³ lze k uvedenému datu vyvozovat představu o dokončení základních prvků pevnostního schématu Starého Města pražského v takové podobě, že je nebylo možno obejít. V úzkém kontextu s uvedenými událostmi je i další zmínka o pražských hradbách z pera stejného autora. Na samém konci roku 1250 jsou popraveni dva hlavní podněcovatelé Přemyslova odboje – sudí Ctibor byl stát na Petříně a jeho syn Jaroš lámán v kole „za městskými zdmi“.⁴ Roku 1251 je uvedeno uvítání minoritů, přinášejících od papeže ostatky Václavově sestře Anežce, „za městskými zdmi proti Vyšehradu“.⁵ Tak řečený druhý pokračovatel Kosmův nás informuje i o dokončení Václavovy staroměstské fortifikace výstavbou opevnění proti řece, tj. na severu a západě,⁶ krátce před jeho smrtí roku 1253. Z dalších zpráv uvedené kroniky je možné upozornit na zmínku o slavnostním přijetí královny Markéty, Přemyslovy manželky, před zdmi města pražského roku 1255.⁷ Významný je údaj o škodách způsobených vichřicí v prosinci roku 1281, kdy se „podle hodnověrných zpráv“ sesulo 24 věží na Pražském hradě a na městských hradbách.⁸ Lze jen litovat, že kronikář udává pouze sumární počet; pro bližší poznání staro-

Pražná brána (vlevo dole), brána sv. Benedikta (uprostřed) a brána v Dlouhé třídě (vpravo nahoře). Huberovo panoráma Prahy, 1769

městského opevnění by bylo velmi přínosné znát jednotlivá čísla. Vzhledem k tomu, že Přemyslovo založení Menšího Města pražského v roce 1257⁹ je spojováno se současnou výstavbou malostranského opevnění,¹⁰ může se zpráva z roku 1281 vztahovat dokonce ke třem fortifikačním útvarům. Výčet zmínek o staroměstském opevnění ve sledovaném kronikářském díle lze ukončit záznamem o pohřbívání obětí morové epidemie „na polích před hradbami města“ roku 1282¹¹ a zprávou o duze klenoucí se v prosinci roku 1283 nad celým městem pražským od Vltavy na severu až za městské hradby na jihu.¹²

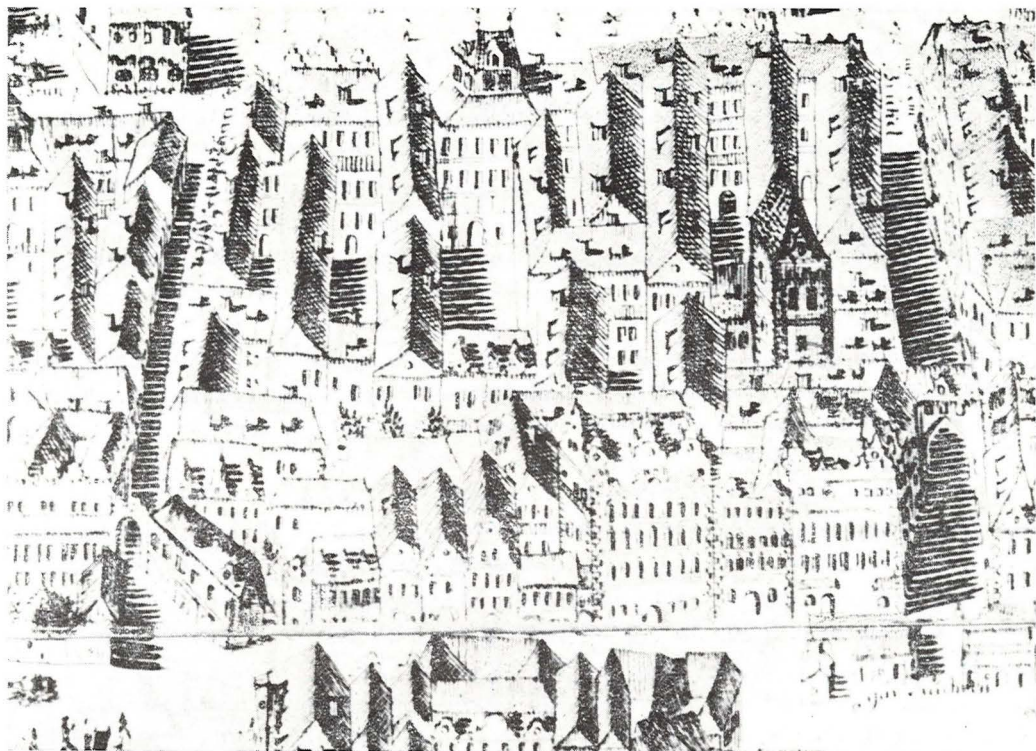
Po polovině 13. století se objevují zmínky o pražských městských hradbách i v listinném materiálu. Jedná se o listinu Václava I. z roku 1253¹³ a listinu biskupa Mikoláše z roku 1257,¹⁴ jež se obě týkají majetku špitálu sv. Františka. V druhé z nich je rozlišován kostel sv. Valentina uvnitř a kostel sv. Petra v německé osadě vně hradeb města. Listina Přemysla Otakara II. z roku 1254 obsahuje donaci „tabernam medonis“ uvnitř hradeb města pražského.¹⁵ V transakci mezi klášterem ostrovským a milevským z roku 1288 je předmětem jednání dům na parcele u hradeb města, související s kostelem sv. Ondřeje.¹⁶

Řada informací o opevnění Starého Města pražského pochází z bouřlivých let na počátku 14. století. Zatímco pokuty vybrané za nedodržení kupeckých regulí Václava II. jsou v roce

1304 určeny obecně na opravu porušených částí opevnění a další městská vydání,¹⁷ zápisy v nejstarší staroměstské městské knize dokládají v roce 1310 řadu vydání za střežení a opravy konkrétních městských bran. Jmenovány jsou tehdy brána sv. Františka, brána v Dlouhé ulici, brána na místě pozdější Prašné brány, brána nového tržiště (Havelská), brána sv. Martina a branka židovská. Ve stejné souvislosti je uváděna velká věž u staroměstského kostela sv. Štěpána.¹⁸ Naléhavou potřebu dokonalého opevnění v těchto letech dokreslují zprávy Zbraslavské kroniky a tzv. Dalimilovy kroniky. Vzhledem k napjatým vztahům mezi příslušníky strany korutanské a strany lucemburské dochází tehdy ke zpevnění staroměstského předpolí románského Juditina mostu opevněním špitálu křížovníků s červenou hvězdou.¹⁹ Dne 14. září 1310 míšeňští spojenci Jindřicha Korutanského dobyli Staré Město pražské útokem na bránu sv. Františka a bránu u domu Mikoláše od věže (tj. na místě dnešní Prašné brány).²⁰ Ve složité politické situaci ve městě nebylo Staré Město s největší pravděpodobností hájeno s dostatečnou odpovědností, protože zbraslavský opat Petr Žitavský, autor Zbraslavské kroniky, vysoce hodnotí staroměstské opevnění s hradbami, vysokými věžemi, vysokými domy a příkopy a při svornosti obyvatel je pokládá za nedobytné.²¹ Příslušníci lucemburské strany ale pomohli vojsku Jana Lucemburského ještě v témže roce Staré Město dobýt, když zevnitř napadli a otevřeli bránu sv. Františka. Umožnili tak vítězství útočící strany do té doby úspěšně odražené u brány na místě dnešní Prašné brány.²² Zápisy v nejstarší staroměstské městské knize k roku 1311 zaznamenávají náklady na opravu brány sv. Františka, která v předchozím roce nesla největší tíhu bojů, a nově zmiňují bránu sv. Benedikta.²³ Roku 1316 je u příležitosti velkého požáru jmenována brána sv. Martina ve zdi jako nejzazší místo rozšíření ohně.²⁴ Ve stejném roce se znovu připomíná oprava bran a městských zdí v nejstarší staroměstské knize.²⁵ V roce 1319 při konfliktu Jana Lucemburského se Staroměstskými, kteří obsadili věže na obou koncích mostu, zůstalo opevnění nedobyto přes králův útok na nejmenovanou bránu (podle směru postupu vojska patrně na bránu sv. Martina) a celá situace byla po osmidenním obléhání řešena dohodou.²⁶

Zajímavou zprávu o nutnosti chránit staroměstské opevnění před poškozováním a znečišťováním v období, kdy není ohroženo vojensky, přináší konšelský dekret z roku 1331, zaznamenaný v nejstarší staroměstské knize privilegií. Součástí obsáhlého dokumentu, věnovaného z valné části čistotě uvnitř města, jsou i nařízení zamezující poškozování městské hradby a městského příkopu vyústěním (odpadních?) vod do opevnění a stanovící viníkovi povinnost, aby provedl opravy na vlastní náklady. Dále je zakázáno do hradební zdi a věží prorážet okna nebo jiné otvory. Přístavky na městské zdi (výlučně patrně prevěty) jsou přípustné pouze v provedení podle konšelského nařízení a kompletně zděné. Mezi zdi (tj. do prostoru parkánu) je zakázáno vyhazovat odpadky (jmenována je hlína, kamení, dřevo a hnůj) a není zde povolena žádná soukromá výstavba. Přestoupení uvedených příkazů je penalizováno peněžitými tresty.²⁷

O tom, že hradební zdi směrem k Vltavě neprobíhaly těsně u řeky, ale že mezi nimi a vltavským břehem byly prostory využívány ke skládání dřeva a hnoje a známé jako místa loupeží a jiných přečinů nás informuje listina Jana Lucemburského z roku 1339, kterou takové místo před branou sv. Valentina dává Staroměstským.²⁸

Branka v Perlové ulici (vlevo) a brána Na můstku (vpravo), v sousedství věž na parcele Staré rychty čp. 404/I. Huberova panoráma Prahy, 1769

V zápisech ve staroměstských městských knihách v období do založení Nového Města pražského se při určení umístění jednotlivých domů znovu objevuje sedm dosud jmenovaných bran. Je třeba ještě upozornit na logicky fungující osmou bránu v mostecké věži na staroměstské straně Juditina mostu. Po celém obvodu Starého Města jsou zde také uváděny městské hradby a některé jejich věže.²⁹ Do období vlády Jana Lucemburského náleží rovněž zmínka o bráně, tehdy poprvé jmenované, u kostela sv. Ondřeje v blízkosti vltavského břehu.³⁰

Založením Nového Města pražského končí období, v němž staroměstské hradby představují první linii obrany města. Nové Město obemknulo širokým pásem zástavby Staré Město a učinilo jeho opevnění zdánlivě samoúčelným. Obě města však zůstávala samostatnými hospodářskými celky, jejichž svrchovanost hájily vlastní hradby. Z těchto důvodů je již v listině, kterou Karel IV. vydal 3. dubna 1347 Staroměstským, aby je informoval o svém záměru založit Nové Město pražské, mezi oběma pevně stanovena hranice, kterou tvořila strouha před staroměstským příkopem. Součástí textu listiny je i upozornění, že Novoměstští nesmějí znečišťovat staroměstské příkopy.³¹ V samotné zakládací listině Nového Města z 8. března 1348 je stanoveno jeho vymezení až k hradbám Starého Města.³²

Osud staroměstského opevnění se měl naplnit o dvě desetiletí později při spojení obou praž-

ských pravobřežních měst roku 1367, kdy dal Karel IV. příkaz k bourání bran, věží a zdí. Přestože nás současný letopisec informuje o tom, že císařův příkaz byl splněn,³³ po neúspěšném pokusu o sjednocení obou měst fungují staroměstské hradby dále. V období předhusitském i husitském se ve staroměstských městských knihách nacházejí i nadále zmínky o jednotlivých částech staroměstského opevnění. V této době se také objevují v písemných pramenech další brány – v roce 1361 je poprvé zmíněna brána sv. Jana na zábradlí, roku 1402 je nově prolomena branka u Králova dvora, roku 1414 se uvádí prvně branka v Perlové ulici a roku 1456 brána sv. Štěpána.³⁴

O zajímavém faktu zapojení starších sakrálních staveb do hradební zdi svědčí označení některých staroměstských kostelů přívlastkem „ve zdi“. Do této skupiny sakrálních staveb náleží kostel sv. Martina ve zdi uvedený již v roce 1316 a v pohusitském období jmenovaný kostel sv. Štěpána ve zdi.³⁵

Bouřlivé období husitského revolučního hnutí je také dobou, kdy po delším klidném časovém úseku staroměstské hradby znovu ožívají bojových ruchem. Konflikt mezi Starým a Novým Městem pražským v roce 1429 vrcholil útokem na staroměstské opevnění a jeho úspěšnou obranou. Vzniklou napjatou situaci musí řešit sbor prostředníků, který rozhodl, aby obě města odstranila veškeré zátarasy, aby Staroměstští nechávali ve dne i v noci své brány otevřené, aby Novoměstští vrátili do správy Starého Města Horskou a Poříčskou bránu novoměstského opevnění a umožnili Staroměstským volný průjezd,³⁶ což jim již dříve zaručil Karel IV. Na konci husitského období je staroměstské opevnění stále ještě považováno za kvalitní a udržované, jak nás informuje Česká kronika Aeneáše Silvia Piccolominiho.³⁷ Další neúspěšnou vojenskou akcí proti staroměstské fortifikaci byl lstivý pokus o obsazení Starého Města roku 1440, zmařený ženou strážného u tzv. Odrané brány na místě dnešní brány Prašné. V podrobném líčení incidentu ve Starých letopisech českých a v kronice Bartoška z Drahonice³⁸ je zaznamenáno mnohonásobné zajištění brány pomocí závory, zámků a řetězů. Úspěšně naopak skončil útok Jiřího z Poděbrad v září roku 1448, kdy jeho vojsko po obsazení Vyšehradu rychlým postupem dobylo jak Nové tak Staré Město pražské.³⁹ Roku 1475 byla na místě výše zmíněné Odrané brány započata stavba dnešní Prašné brány,⁴⁰ která se pak nazývala Novou věží, před níž nadále fungoval příkop. Zde v roce 1485 téměř došlo k ohrožení krále Vladislava střelbou z kuše z novoměstské strany.⁴¹

Ve sporu Starého a Nového Města pražského o vápenici situovanou na rozhraní obou měst bylo v roce 1497 rozhodnuto podle již zmíněné listiny Karla IV. z roku 1347, která mezní funkci připisuje strouze před staroměstským příkopem. Na konci 15. století tato strouha ještě existovala a sporná vápenice byla přiručena Staroměstským⁴².

Na počátku 16. století dochází k novým snahám o sjednocení Starého a Nového Města. Složitá situace a vzájemná nedůvěra představitelů obou měst vede zpočátku k výsledku přímo opačnému – v roce 1505 dochází k opravám staroměstského opevnění.⁴³ I když další vývoj vzájemných vztahů byl komplikovaný, došlo roku 1518 přece jen ke spojení obou měst. V též den, kdy byla zvolena společná městská rada v čele s mistrem Janem Paškem z Vratu, bylo zahájeno i bourání staroměstských bran, jmenovitě brány u sv. Martina a branky v Perlové ulici. Podle zpráv Starých letopisů českých byly zbořeny i ostatní brány⁴⁴ a brzy poté

došlo k plánovitému zasypávání příkopů.⁴⁵ Tato akce však zůstala nedokončena. Když Ferdinand I. obnovil samostatné městské rady Starého a Nového Města, je v jeho privilegii z roku 1534 stanoveno, že Staroměstští si mohou příkopy vyčistit, ale nesmějí přitom poškodit meze novoměstské. Novoměstští naopak mají svádět dešťové vody ze svého území tak, aby Staroměstským nezanášely příkop.⁴⁶ Stejně jako nedošlo v době spojení obou měst k úplnému zasypání příkopu, nebyl patrně ani v následujícím období kompletně vyčištěn. Další zprávy z 16. a 17. století shodně upozorňují na jeho neutěšený stav.⁴⁷ Zanášení se zřejmě netýká pouze příkopu. Zatímco ještě v roce 1562 tvoří tato vícekrát zmíněná strouha mezi Starým a Novým Městem stále důležitou orientační osu⁴⁸, v roce 1617 už pravděpodobně takto nefungovala.⁴⁹

Téměř žádné informace neznáme o osudu západní a severní části staroměstských hradeb, jejichž zánik je třeba klást před rok 1624. V tomto roce uvádějí Staroměstští při písemné obraně svého nároku na správu malostranských bran, že proti Malé Straně nemá Staré Město příkopy ani valy, pouze bránu na mostě.⁵⁰

V následujícím období lze patrně doznívání existence staroměstského opevnění konkrétně sledovat v písemných pramenech, což by si však vyžádalo náročného studia originálních dokumentů, které se vymyká možnostem této práce. Zbývá pak jen konstatovat, že definitivní sjednocení pražských měst v roce 1784 znamená i počátek definitivního zániku raně středověkého opevnění Starého Města pražského.

2. IKONOGRAFICKÉ PRAMENY

Stavební vývoj pravého břehu historického jádra Prahy ve středověku je hlavní příčinou existence omezeného počtu grafických pohledů a plánů města, které zobrazují celek, či jednotlivé prvky staroměstského opevnění. V době, kdy se objevuje nejstarší zobrazení Prahy, má za sebou Nové Město pražské, obepínající obvod a v siluetě podstatně zakrývající Staré Město, již téměř stopadesátiletou etapu rozvoje.

Tento nejstarší pohled na Prahu v Schedelově Knize kronik z roku 1493, zaměřující svoji pozornost více na Pražský hrad než na vlastní město, nezaznamenává patrně ze Starého Města vůbec nic. Zeď s cimbuřím situovaná opticky nedaleko kamenného mostu představuje v použitém úhlu záběru spíše fortifikaci Králova Hrádku na Zderaze než jižní úsek staroměstské hradební zdi.⁵¹

Na tzv. Vratislavském prospektu z roku 1562 spatřujeme výrazně zakreslený terénní zářez sledovatelný od Vltavy až do sousedství kostela Panny Marie Sněžné. Přechody přes něj nejsou zachyceny v souvislosti s branami, které ostatně na prospektu postrádáme. Ke zřetelně zakreslenému kostelu sv. Štěpána, u něhož prokazatelně fungovala brána, nevede žádný můstek. Popiskem označený kostel sv. Martina je nepřesně situován do těsného sousedství kostela sv. Štěpána; od něho dále vede mezi terénním zářezem a městskou zástavbou poměrně široký pás zahrad. Z jednotlivých prvků staroměstského opevnění zde zaznamenáváme Staroměstskou mosteckou věž a Prašnou bránu.

Hoogenberghův (1595) a Willenbergův (1601) pohled nepřispívají k bližšímu poznání

staroměstské fortifikace. Podstatně lépe použitelný je Sadelerův prospekt z roku 1606. Zřetelně patrný zůstává zářez vodoteče v dnešní Národní třídě s klenutým můstkem v blízkosti kostela sv. Štěpána. Východně od kostela spatřujeme dvě drobnější věže. Další dvě věže a jedno věžovité stavení je možné rozlišit v prostoru ulice Na můstku. V pozadí vyniká monumentální Prašná brána, na pravém břehu Vltavy samozřejmě evidujeme Staroměstskou mosteckou věž.

Hollarův pohled z roku 1636 nepřináší nové detaily. Přínosem je plán Starého a Židovského Města z doby okolo roku 1640.⁵² Zakresluje věžovitou bránu na konci Dlouhé třídy s popisem „Wodrana brana“, jako půlkruhovitě uzavřený průchod zdi bránu sv. Benedikta a rozměrnou věžovitou stavbu Prašné brány, označené jako Nová brána. Do ústí Havířské ulice směrem k Havelskému náměstí situuje další bránu zachycenou znovu jen jako průchod zdi bez vlastní prostorové konstrukce. Celý jižní obvod Starého Města, a tím i samozřejmě prvky jeho opevnění bohužel chybějí.

Z doby jen o málo mladší pochází Merianův plán Prahy (1650) se schematickým znázorněním staroměstského opevnění v podobě jednoduché zdi s pohledově vyznačenými branami. Brána u kostela sv. Štěpána je na plánu umístěna patrně příliš blízko řeky, v odpovídajících vzdálenostech lze pak jmenovat brány Na Perštýně, v Perlové ulici, Na můstku, v Havířské, Prašnou bránu, bránu u sv. Benedikta a v Dlouhé třídě. Za zmínku stojí zakreslení kostela sv. Benedikta v určitém odstupu od hradební zdi. Zůstává otázkou, zda podoba brány v Dlouhé třídě, zaznamenané na rozdíl od ostatních bran beze střechy, odpovídá tehdejší realitě, či je pouze zpestřením rytiny.

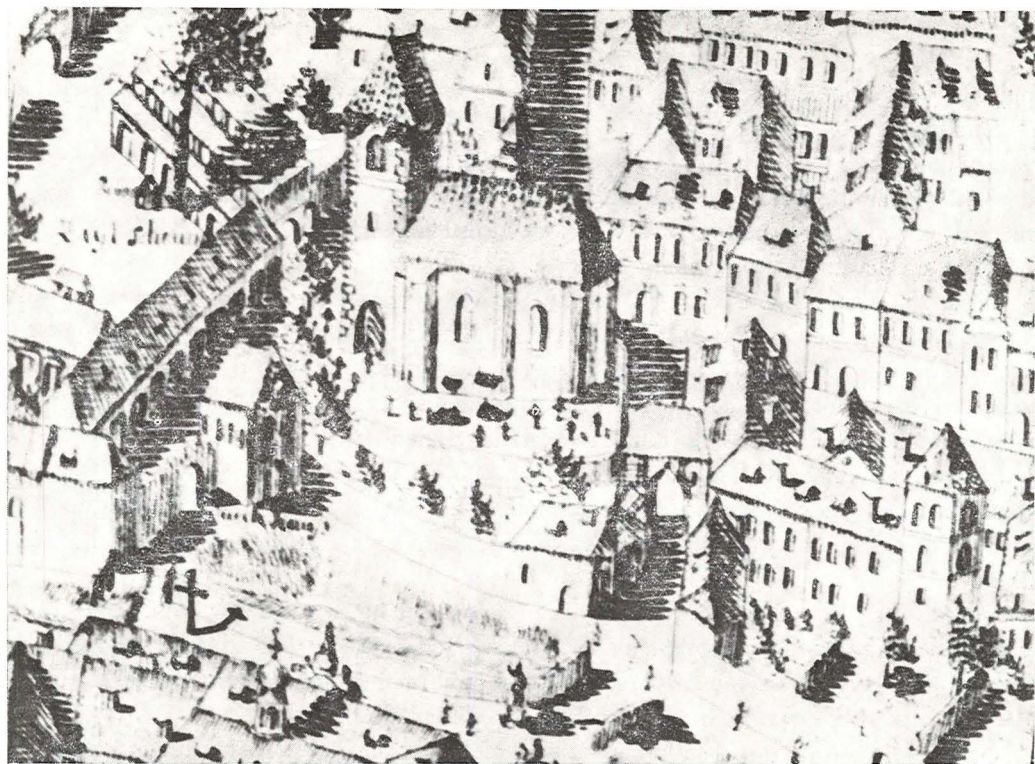
Ouden-Allenův prospekt Prahy z roku 1685 v podstatě pozůstatky staroměstského opevnění neuvádí. Zbytky terénního zářezu v prostoru dnešní Národní třídy pohled neeviduje, v předpokládaných místech bran nespátřujeme věžovité stavby, což překvapuje zvláště Na můstku. Výjimku tvoří Staroměstská mostecká věž a Prašná brána.

Z roku 1710 pochází plán Bodenehrův, až na detaily shodný s rytinou Merianovou. Jednou z odchylek je chybné posunutí brány v Dlouhé třídě z její linie blíže ke kostelu sv. Benedikta. Na tomto plánu je zřejmě závislý i Seutterův plán vytištěný v Augsburgu kolem roku 1740. Zaznamenává průběh staroměstského opevnění i s Bodenehrovým chybným umístěním brány náležející do Dlouhé třídy. Odlišným detailem je zakreslení cimbuří na bráně v Perlové ulici.

Dietzlerův plán pochází rovněž z doby kolem roku 1740. Pro námi sledovanou problematiku má význam zachycení terénního zářezu s vyznačením můstků proti kostelu sv. Štěpána a proti Perštýnu.

Wernerův pohled na Prahu, datovaný také kolem 1740, naznačuje kromě obvyklých dominant Staroměstské mostecké věže a Prašné brány terénní zářez podél celé trasy opevnění mezi Starým a Novým Městem.

V roce 1743 byla vyhotovena „Kriegs-Expedition-Karte von Böhmen“, zachycující vojenské operace před Prahou roku 1741. Podobně jako u předchozích plánů je zde schematicky zanesena staroměstská hradební zeď se shodným počtem bran, z nichž jako největší je mylně zakreslena brána u sv. Benedikta. Ryze vojenský charakter plánu je zvyrazněn zaměřením

*Brána u kostela sv. Štěpána a věž opevnění v čp. 313/I.
V popředí vodoteč s můstkem. Huberovo panoráma Prahy, 1761*

řezů novoměstským, malostranským a vyšehradským opevněním. Staroměstská fortifikace nehrála již v dané souvislosti významnou roli a v podstatě již ani neplnila svoji funkci a logicky není na plánu blíže rozebírána.

Velmi realisticky je znázorněn stav reliktní staroměstského opevnění na Huberově perspektivně pojatém plánu z roku 1769. V prostoru dnešní Národní třídy zachycuje průběh vodoteče tekoucí od dnešního Jungmannova náměstí podél opevnění do Vltavy. Pramen je zakreslen ve větší vzdálenosti od hradeb v Široké (dnes Jungmannově) ulici a koryto je proti Perštýnu překlenuto můstkem. Hradební zeď na plánu nezaznamenáváme, ale dvě věže v zadním traktu domů v Bartolomějské ulici jsou zřejmě součástí opevnění. Detailně jsou znázorněny všechny tehdy stojící brány. Svou výškou a výzdobou mezi nimi dominuje Prašná brána, prostorovou konstrukcí s vlastním zastřešením a s průchodem ve formě lomeného oblouku se vyznačují brány sv. Štěpána a Na můstku, byť nikterak nepřevyšují okolní zástavbu. Ostatní brány, tzn. brána Na Perštýně, v Perlové, Benediktské, v Dlouhé a Na Františku, tvoří jen půlkruhovitě překlenutý průchod zdí přehrazující ulici. Z nich brány v Dlouhé, Perlové a Na Perštýně jsou zaznamenány s vlastní charakteristickou plastikou výzdobou patrně renesančního a barokního charakteru. Vedle brány Na můstku vystu-

puje do podstatně větší výšky věž na parcele Staré rychty. Samozřejmě nechybí ani věž na staroměstském konci Karlova mostu.

Z období kolem roku 1780 pravděpodobně pochází „Neuer und accurater Original-Plan der königl. Haupt Stadt Prag“ a „Ichnographia et orthographia metropolis Pragensis“, zaznamenávající v prvním případě vodoteč v úseku od kostela Panny Marie Sněžné k Vltavě, v druhém podél celé trasy staroměstské fortifikace.

Bránu Na můstku bohužel nepříliš zřetelně zachycuje pohled na dolní část Koňského trhu z roku 1785 od Jana Carmineho.⁵³ Je menší než okolní zástavba, oblouk průchodu je lomený.

Podstatně přesnější než předchozí plány je Hergetův plán Prahy z konce 18. století, patrně z roku 1791. Z fortifikačních prvků kromě nezřetelně naznačené Staroměstské mostecké věže můžeme zaznamenat další tři brány – bránu v Dlouhé třídě, jejíž západní stěna lícuje s východní linií dnešní Hradební ulice, Prašnou bránu a zbytek brány Na Perštýně. Odměřili vzdálenost mezi torzem brány a rohem ulic Na Perštýně a dnešní Národní třídy a přepočteme-li získaný údaj na metry, pak vzdálenost brány od tehdejšího nároží činí přibližně 32 m.

Nejdůkladnější a nejpřesnější ze starých pražských plánů je Jüttnerův plán, zpracovaný v letech 1811–1815. Pro naši problematiku však zaznamenává jen sporé zbytky staroměstského opevnění – Staroměstskou mosteckou věž, Prašnou bránu a bránu Na můstku. V zástavbě Bartolomějské ulice je vidět hradební věž na parcele čp. 344/I.⁵⁴

O něco mladší, ale pro detailnější poznání vzhledu historického jádra Prahy podstatně významnější, je Langweilův model Prahy vzniklý v letech 1826–1834. Plasticky zobrazuje brány zachycené Jüttnerem a nechává z hmoty zástavby zřetelně vertikálně vystoupit tři věže hradební zdi mezi Bartolomějskou ulicí a dnešní Národní třídou.

Řada na sobě navzájem závislých, vesměs nedatovaných plánů ve sbírce Muzea hlavního města Prahy uvádí zajímavou situaci v bloku mezi Havířskou a Rytířskou ulicí, Ovocným trhem, Celetnou ulicí a ulicí Na příkopě.⁵⁵ Městská zástavba je zachycena ve schematizované blokové podobě. V předpokládané linii hradební zdi zaznamenáváme v uvedeném bloku čtyři zhruba čtvercové výstupky navozující představu vystupujících hradebních věží. Jejich rozměry nejsou zcela shodné a na různých plánech jsou navzájem zobrazeny v různých velikostech. Vzhledem k velkým rozměrům (na plánech s vyznačeným měřítkem lze jejich stranu odměřit na cca 12–15 m) a s ohledem na fakt, že prostor mezi nimi je jen o málo větší než velikost výstupků, a hlavně pak proto, že důkladnější a starší díla Huberova, Hergetova, Jüttnerova i Langweilova jejich existenci nepotvrzují, nelze je zřejmě považovat za zbytek opevnění, ale spíše za schematické znázornění nepravidelné linie zastavěné plochy, nebo za pozdější vývoj zástavby na ploše bývalého parkánu.

Sledování pohledů na Prahu a jejích plánů uzavřeme stabilním katastrem pořízeným v roce 1842. Z obvodu staroměstského opevnění je zde zakreslena brána Na můstku, jejíž severní stěna lícuje s jižní linií Provaznické ulice, a samozřejmě Prašná brána. Jednoznačně je zaznamenána i hradební věž na parcele čp. 313/I v Bartolomějské ulici a v další zástavbě je možné dešifrovat i věž v čp. 310/I v téže ulici.

Závěrem tohoto oddílu je možné konstatovat totéž, co jsme zjistili u pramenů písemných.

V obsáhlém materiálu ikonografickém a plánovém se jistě skrývají další plány a pohledy, které zaznamenávají některé z prvků staroměstského opevnění. Ve sbírkách Muzea hlavního města Prahy, Archívu hlavního města Prahy, Archívu pražského hradu a Archívu odboru výstavby ONV Praha 1 je potřeba soustředit pozornost na detailní plány a pohledy na jednotlivé objekty v bezprostředním sousedství předpokládaného průběhu fortifikace Starého Města pražského. Tento materiál může přinést řadu důležitých informací pro upřesnění situace a podoby staroměstského opevnění. Dokladem přínosu tohoto postupu je zjištění další hradební věže v Bartolomějské ulici Dobroslavem Líbalem a Vladimírem Píšou na parcele čp. 344/I na situačním plánu domu z doby po přestavbě v letech 1834–1835.⁵⁶

3. ZACHOVANÉ ZBYTKY STAROMĚSTSKÉ FORTIFIKACE

Z dochovaných reliktnů staroměstského opevnění vynikají dvě hradební věže ve dvorních prostorách domů čp. 310/I a 313/I v Bartolomějské ulici. Západnější z nich v čp. 313/I

*Věž staroměstského opevnění
na dvoře čp. 313/I
– pohled od jihovýchodu*

Věž staroměstského opevnění na dvoře domu čp. 310/I – pohled od severovýchodu

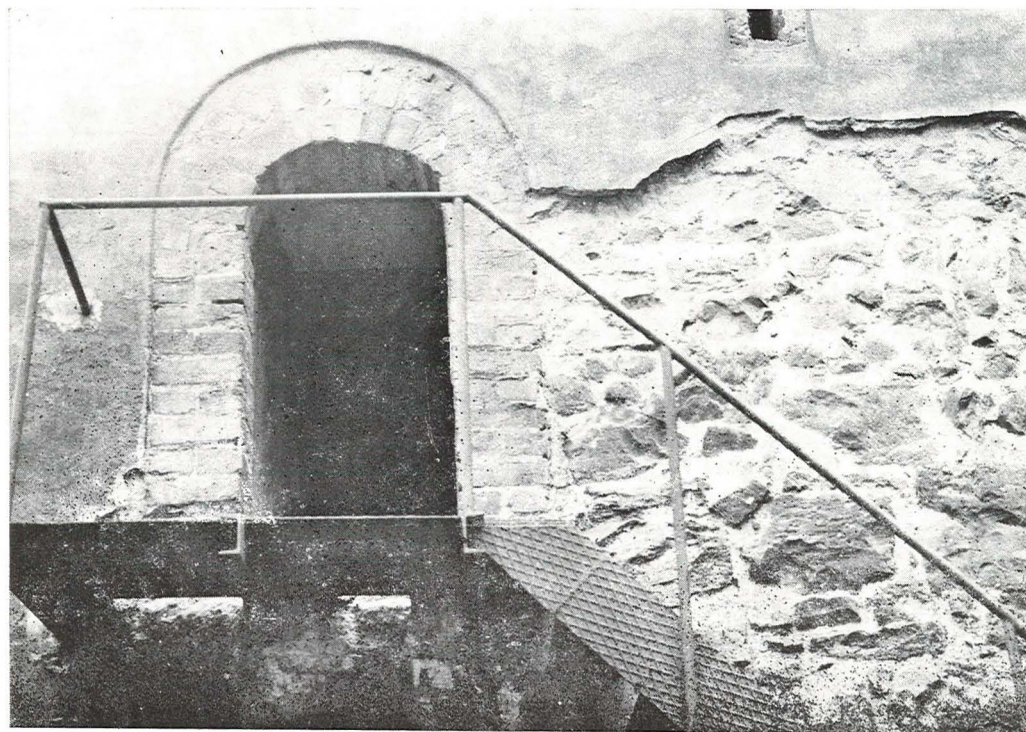
byla zachována při přestavbě bývalých domů čp. 313, 314 a 340/I na budovu policejního ředitelství a přežila i další stavební úpravy v devadesátých letech minulého století.⁵⁷ Její památková a historická hodnota byla včas rozpoznána a přes snahy policejního ředitelství, aby byla zbourána, bylo v roce 1903 definitivně rozhodnuto o jejím zachování.⁵⁸

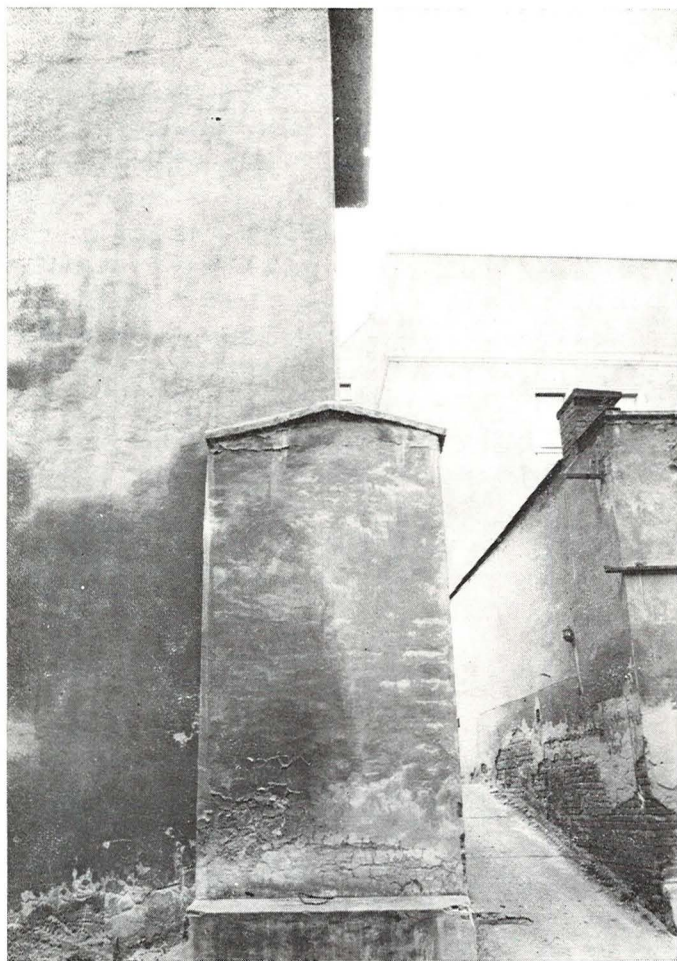
V dnešní podobě jde o čtyřpodlažní věž o vnějších rozměrech $6 \times 6,70$ m se zpevněným jihozápadním a jihovýchodním nárožím a šnekovitým schodištěm na západní straně. Síla zdiva kolísá ve spodních třech podlažích mezi 120–140 cm, ve čtvrtém mezi 60–80 cm. Výška věže dosahuje od základového ústupku téměř 18 m; bez nejvyššího patra, jehož podstatně tenčí zdi nasvědčují dodatečné dostavbě, lze konstatovat výšku zhruba 15 m.⁵⁹ Relativně dobrý stav omítek nedovoluje posoudit charakter zdiva ani zjištění původních vstupních a okenních otvorů. Dnešní otvory stejně jako šnekovité schodiště a zpevnění nároží jsou mladšího původu.

Věž na dvoře čp. 310/I obsahuje ve větší míře zbytky středověkého členění stěn. Její rozměry činí cca $6,60 \times 7,50$ m při síle zdiva 110–140 cm s tendencí ztenčování zdiva v horních podlažích. Síla severní stěny v přízemí dosahuje 210 cm. Výška čtyřpodlažní stavby s dvěma spodními podlažími klenutými a dvěma horními plochostropými dosahuje od podlahy tzv. sklepa (tzn. od úrovně 191,00 m n. m.) 15,50 m. Do věže vede ze severní strany kamenný lomený portál z úrovně přízemí a z úrovně prvního patra ze západu půlkruhově zaklenutý cihlový portál, jehož práh je ve stejné výši jako koruna zdiva na severní straně překračující půdorys věže (cca 199,00 m n. m.). Východní stěna věže je vybavena dvěma střílnami v nejvyšším podlaží stejně jako stěna jižní; západní má zachovanou jednu střílnu v nejvyšším, tj. druhém patře a jednu v patře prvním. V severní stěně jsou kromě lomeného portálu proraženy jen mladší otvory; střílny chybějí.⁶⁰ Omítnutí věže ani zde nedovoluje posoudit charakter zdiva, severní líc vystupujícího severního zdiva je zděna z lomového kamene s výraznou převahou opuky.

Třetím uváděným reliktem staroměstského opevnění je tzv. Havelská brána, objevená v roce 1954 D. Líbalem a V. Píšou v jižním křídle budovy Staré rychty čp. 404/I. Trojdílná

Portál a střílna v 1. patře západní stěny věže v čp. 310/I – pohled od západu. Pod odpadlou omítkou zřetelný lomový charakter z opukového zdiva

Severovýchodní nároží věže a torzo hradební zdi v čp. 310/I – pohled od východu

dispozice objektu se skládá ze střední části o rozměrech $8,75 \times 16,5$ m a postranních zhruba čtvercových prostor $7,30 \times 8,80$ (západní) a $8,80 \times 8,80$ m (východní). Stavba je interpretována jako monumentální brána s převýšenou střední částí nad průjezdem a dvojicí postranních hranolových věží⁶¹ a je objeviteli datována podle svých architektonických článků na přelom 13. a 14. století.⁶² Od publikování výše uvedeného stavebního průzkumu nepanuje jednotný názor na funkci stavby ani na datování jejích architektonických detailů. Tak Václav Mencl klade vznik sledovaného objektu až do posledního dvacetiletí 14. století⁶³ na základě profilace oken a klenební žebra středního prostoru označuje Jan Muk za mladší a vyspělejší než je datace Líbalova a Píšova.⁶⁴ Vzhledem ke svému datování Václav Mencl odmítá funkci stavby jako brány⁶⁵ (v době po založení Nového Města pražského by komunikace procházející zdejší branou měla logicky směřovat do prostoru Koňského trhu a nikoliv západně od něho), Jan Muk nepokládá otázku funkce objektu za definitivně vyřešenou s ohledem na uzavření

jižní stěny předpokládaného průjezdu zdí.⁶⁶ Přestože tento argument padl po dalším průzkumu stavby v roce 1967, kdy bylo zjištěno, že dnešní jižní zeď centrálního prostoru je součástí dodatečného prodloužení stavby k jihu,⁶⁷ některé pochybnosti zůstávají. V době existence starší klenby průjezdu nelze v její jižní stěně předpokládat otevíratelná křídla brány, protože klenba vnitřního prostoru není převýšená a bránila by jejich celkovému rozvětvení.⁶⁸ Rovněž zmiňovaná neobvyklost a absence analogií stejného konstrukčního typu brány⁶⁹ vzbuzuje podezření stejně jako pozoruhodná nefunkčnost její monumentality. Ztotožníme-li 2 m silné jižní zdi obou bočních hranolových věží s hradební staroměstskou zdí, pak zjišťujeme, že tyto věže jsou vlastně zasunuty dovnitř města. Výrazně vysunutá konstrukce středního prostoru směrem do parkánu a podstatně větší výška pak vůbec neumožňují zasáhnout z těchto věží proti útočníkům směřujícím k bráně. Špatně vysvětlitelný zlom komunikace ve směru Melantrichova ulice – ulice Na můstku⁷⁰ neřeší ani ztotožnění objektu v jižním křídle Staré rychty s Havelskou branou – i v tomto případě předpokládaná komunikace nesměruje přímo, ale zaznamenáváme na ní znovu zlom (byť menší) na opačnou, západní stranu. S definitivním rozhodnutím o funkci této stavby bude nutno vyčkat na detailní stavebně historický průzkum.

4. ARCHEOLOGICKÉ PRAMENY

Podstatná část staroměstského opevnění zůstala skryta pod dnešním terénem města. Je zajímavé, že se téměř ve stejné době můžeme setkat s likvidací jedné z posledních nadzemních relikvů fortifikačních staveb na jedné straně a zjištěním a popisem torz zachycených při stavebních pracích na straně druhé. Zatímco v roce 1850 byla zbořena brána Na můstku⁷¹, z roku 1868 pochází zpráva Antonína Bauma o zjištění hradebního příkopu při přestavbě domu čp. 365/I na rohu Národní třídy a Perlové ulice. Vnější linie příkopu směřovala na ústí Charvátské uličky do dnešní Národní třídy, tzn. pokračovala ve směru dnešní ulice 28. října. Zajímavým údajem je zmínka o zalomení části vnější opěrné zdi příkopu směrem k Perlové ulici, představující snad zbytek přechodu přes příkop směrem k brance v této ulici. Výkopy byla postižena i vnitřní opěrná zeď příkopu, považovaná autorem za vlastní hradební zeď. Sklon opěrných zdí stěn příkopu je vysvětlován jako jednostranné zesílení zdiva proti tlaku zeminy směrem do příkopu. Šířka příkopu činila 12,70 m, jeho hloubka od tehdejší úrovně terénu 7,60 m. Opěrné zdi, široké při dně příkopu 2,20 m, se zužovaly v horní zachované úrovni na 1 m a byly vyzděny z „tvrdé opuky“ beze stop omítání. Ze zásypu příkopu byly získány i mince – nejstarší z doby Václava III., nejmladší z časů vlády Ferdinanda II.⁷²

Skromnější pozůstatky opevnění byly údajně zaznamenány při přestavbě domu čp. 71/I na rohu Kaprovy a Křižovnické ulice v roce 1886. Popisu nálezové situace je věnována jen nepatrná pozornost, zpráva se soustřeďuje na nalezené předměty související s hřbitovem u kostela sv. Valentina a sídlištními objekty.⁷³ Opevnění se týká zmínka o základech městské zdi silných 4 m, zjištěných při výkopech nového činžovního domu uprostřed dvora (rozmějme dvora starého domu).⁷⁴ Uvedená šíře základů nevzbuzuje příliš důvěru.

Při kanalizačních výkopech v roce 1904 byly nalezeny zbytky příkopu v ulici Na Perštýně. Průkop zachytil obě jeho opěrné zdi silné více než 1 m, jejichž základová spára byla zjištěna v hloubce 9 a 9,5 m od tehdejšího terénu. Vně zdi byly zaznamenány vrstvy písku, uvnitř „černá bahnitá hlína a stavební návoz“. Uprostřed příkopu bylo odkryto zdivo z tesaných pískovcových kvádrů o šířce přes 3 m, interpretované jako pilíř mostu přes příkop. Šířka příkopu (zřejmě při jeho dně⁷⁵) dosahovala zhruba 14 m, počítáme-li vzdálenost mezi pilířem a oběma stěnami příkopu 5,5 m a šířku pilíře 3 m. Úprava dna příkopu není popsána. Přímou na vnitřní opěrné zdi příkopu je předpokládána severní stěna brány. Místo nálezů je jen hrubě určeno mezi domy čp. 342, 360 a 361/I.⁷⁶ Na jiném místě jsou publikovány menší rozměry⁷⁷, dáváme zde přednost údajům v podrobnější zprávě.

Při výkopu kanalizace v Celetné ulici bylo u Prašné brány nalezeno základové zdivo starší brány, „jež byla více natočena směrem k domu U černého koně“, nedaleko u bývalého Králova dvora byly „nalezeny obě hradební zdi a příkop“.⁷⁸ Z druhé části sdělení není zcela jasné, šlo-li o obě opěrné zdi příkopu, nebo o hradební a parkánovou zeď. Na východní straně Prašné brány bylo tehdy odkryto klenuté zdivo s půlkruhovitým obloukem o rozpětí klenby 4,30 m a světlosti cca 4 m, určené jako torzo starého mostu.⁷⁹ U těchto publikovaných nálezů u Prašné brány není zcela jasné, hovoří-li o dvou různých stavebních objektech, nebo rozdílně interpretují stejné zdivo. Pravděpodobnější se zdá druhá varianta, protože by bylo nápadné, kdyby se ve dvou časově odpovídajících zprávách hovořilo jen o jedné polovině zjištění a druhá vždy zůstala zamlčena.

Nálezy z prostoru u bývalého Králova dvora nejsou přesně situačně určeny. Zdá se však pravděpodobné, že byly podkladem pro zakreslení plánu Králova dvora s průběhem staroměstského opevnění, publikovaného Janem Herainem.⁸⁰ Podle tohoto plánu měl parkán šíři necelých 11 m, příkop 16–20 m. Severně od brány v Celetné ulici se opevnění lomí do linie ulice Na příkopě. Jihovýchodní část situace na plánu není zřejmě zakreslena zcela přesně. Ve srovnání se stabilním katastrem se zdá pravděpodobnější, že vynesená konstrukce nepředstavuje Prašnou bránu, ale zdivo zachycené při výkopu kanalizace. Situování zdi do příkopu by pak znovu ukazovalo spíše na torzo přemostění příkopu. Původní bránu v Celetné ulici je třeba hledat v západním okolí.

Ve výše uvedených Herainových zprávách nacházíme zmínku o dalších nálezech hradeb a příkopu s dlažbou z kamene ukládaného do malty, s nálezy zlomků gotických kachlů, glazovaných střepeň, mincí a dalších předmětů.⁸¹ Tento údaj lze zřejmě ztotožnit s nálezem příkopu při přestavbě domu čp. 392/I, zachyceného na plánu městského inženýra Lišky, uloženém dnes v Archivu hl. m. Prahy pod inv. č. 466 a signaturou P_k19/24. Tým plán byl zřejmě předán J. Herainovi na schůzi Komise pro soupis památek dne 27. 10. 1905.⁸² Na uvedeném plánu spatřujeme řez příkopem, situovaný do prostoru mezi Provaznickou ulicí a ulicí Na příkopě. Na vnitřní straně příkopu je znázorněna jeho opěrná zeď zachovaná do výše 8,80 m, zděná „z černého kamene na vápennou maltu“ a zužující se z 1,60 m na 0,70 m. Koruna zdiva je odchýlena proti jeho spodní partii o 1,50 m směrem k Provaznické ulici, od jejíž jižní strany je vzdálena 6,05 m. Vnější opěrná zeď příkopu zaznamenána nebyla, zachycena je celková šířka příkopu na jeho dně, která dosahuje rozměru 20,10 m. Dno

příkopu je dlážděno opukovým štětem ukládaným ve větší části do vápenné malty, pouze 7,50 m široký úsek při vnitřní stěně příkopu je kladen na sucho. Délka parcely mezi ulicemi Na příkopě a Provaznickou obnáší 31,05 m, což odpovídá jak rozměru parcely na stabilním katastru z roku 1842, tak i současnému stavu zástavby, která zaujala v podstatě nezměněnou plochu.

V letech 1926–1934 byla Na Františku stavěna budova ministerstva čp. 1039/I. V jejím areálu zjistil Rudolf Hlubinka systém původního opevnění, skládající se údajně z hradební zdi, 10 m širokého parkánu, parkánové zdi, 10 m širokého příkopu a valu na vnější straně.⁸³ Situování fortifikačního systému není přesně známo; vzhledem k existenci příkopu předpokládáme jeho průběh na východní straně Starého Města a nikoliv na severní straně k řece.

Prvým moderním způsobem vedený archeologický výzkum, který se dotýkal pozůstatků staroměstské fortifikace, byl výzkum Ivana Borkovského v Bartolomějské ulici v roce 1936. Přestože cílem archeologických prací bylo prozkoumání kostrového pohřebiště podstatně staršího než stavba hradební zdi a věže, věnoval jim I. Borkovský zaslouženou pozornost, stejně jako celé stratigrafii historického nadloží.⁸⁴ Sledované pohřebiště bylo buď jednoznačně porušeno jak vlastní hradební zdí, tak věží, nebo některé z hrobů dokonce zůstaly zachovány pod jejich základovými spárami. Hradební zeď byla široká více než 2 m, dochovaná v celkové výšce 120–160 cm, z níž zhruba 30 cm ve spodní části představoval rozšířený základ.⁸⁵ Pohřebiště bylo zkoumáno na ploše parkánu; parkánová zeď ani příkop zachyceny nebyly, ale je možné určit alespoň minimální šířku parkánu, která byla větší než 14 m. Vztah zdíva hradby a hradební věže není bohužel zaznamenán. Přestože průkop podél hradby provedený stavební firmou před vlastním výzkumem zničil bezprostřední vztah jednotlivých vrstev k hradební zdi, dá se poměrně spolehlivě rekonstruovat. Na terén v době stavby hradební zdi ne zcela rovný, s maltovými skvrnami souvisejícími s vlastní stavbou, nasedá 60–70 cm mocná vrstva písku s oblázky, podle I. Borkovského naplavená povodní.⁸⁶ Vznik této vrstvy souvisí spíše s výkopem hradebního příkopu, při němž byla úroveň parkánu částečně zvýšena vykopáním podložním pískem a štěrkopískem.⁸⁷ Tato interpretace odpovídá zjištění I. Borkovského, že k uložení písku s oblázky došlo ihned po výstavbě hradby.⁸⁸ Stavba hradební zdi a vyhloubení příkopu probíhalo zřejmě jen s nepatrným časovým odstupem.

K dalším nálezům pozůstatků staroměstského opevnění došlo po dlouhé řadě let teprve v nedávné minulosti při archeologických výzkumech souvisejících s rozsáhlou stavební činností v historickém jádru Prahy. Tak při výzkumu proluky mezi domy čp. 763 a 725/I, mezi Revoluční a Hradební ulicí v roce 1969 byly zaznamenány zbytky hradebního příkopu včetně jedné jeho opěrné zdi, zachované do výšky 4,5 m ode dna příkopu. Zeď byla vyzděna z lomového křemence. Dno příkopu bylo upravováno lomovými kameny ukládanými do malty. Ze zásypu příkopu byly získány nálezy keramiky z rozmezí 13.–18. století.⁸⁹ Stručná publikace výzkumu neuvádí situační zaměření příkopu ani údaje, podle kterých by bylo možné jeho zaměření provést. Podle plánové dokumentace, uložené v archivu měřického oddělení Pražského střediska státní památkové péče a ochrany přírody, se jednalo o vnitřní opěrnou zeď příkopu, zachycenou cca 14 m jižně od jižní hranice parcely čp. 763/I. Vnitřní líc této opěrné zdi probíhala ve směru sever – jih ve vzdálenosti 5,20 m od spojnice západní

hranice parcel čp. 763 a 725/I. Svislé zdivo postavené na dochované koruně šikmé opěrné zdi příkopu nenáleží zřejmě původní parkánové zdi. Nasvědčuje tomu jednak jeho smíšený charakter s použitím nízkých cihel, jednak malá hloubka příkopu. Na částečně destruované vnitřní opěrné zdi příkopu navazuje až pozůstatek mladší domovní zástavby.

Rozsáhlý výzkum na staveništi obchodního domu Kotva roku 1971 objevil rovněž relikty staroměstského opevnění. Při Královské ulici zde byla zachycena hradební zeď široká 210 cm, zděná ze skaleckých křemenců bez základového rozšíření. Šíře parkánu s valounovou úpravou povrchu dosahovala cca 15 m. Parkán byl ukončen 70–80 cm silnou parkánovou zdí nasedající na vnitřní opěrnou zeď příkopu. Obě zdiva byla provedena v jedné časové etapě, jen složení stavebního materiálu je poněkud odlišné – opěrná zeď příkopu je z břidlice, která společně s křemenci tvořila jen příměs v parkánové zdi stavěné převážně z opuky. Její dochovaná výška činila cca 1 m. Pohřebiště zjištěné na ploše parkánu, související s románskou stavební fází kostela sv. Benedikta, bylo překryto 30–80 cm mocnou vrstvou říčního písku, vzniklou při hloubení hradebního příkopu. Hradební zeď byla přizděna k východnímu průčelí kostela sv. Benedikta, se kterým lícovala její vnější strana. V prostoru severně od Královské ulice byla hradba lépe zachována (základová partie vysoká 110 cm, nadzemní zdivo 1 m). Na severní straně kostela pokračovala dále k severu směrem k Vltavě. Vzhledem k rozsáhlé stavební činnosti patrně během krátkého časového úseku lze na základě stratigrafických pozorování předpokládat následující stavební vývoj: Trnož románského kostela z konce 12. století a jeho severní přístavby je překryta v průměru 50 cm silnou vrstvou písku z hloubení příkopu a na zvýšené úrovni na jižní straně kostela je postavena přístavba. Po jejím dokončení a omítnutí celé stavby byla k severovýchodnímu a jihovýchodnímu nároží přizděna vlastní hradba.⁹⁰

V souvislosti se stavbou stanice metra Můstek proběhl záchranný archeologický výzkum i v jejím prostoru. V ulicích 28. října a Na příkopě byly dokumentovány řezy dvou zřejmě různých vodotečí s rozvodím v ose Václavského náměstí. V ulici Na můstku byl zachycen staroměstský hradební příkop včetně obou jeho opěrných zdí – vnější křemencové, široké zhruba 1 m a vnitřní břidlicové, široké cca 75 cm. Zachovaná výška opěrných zdí ode dna příkopu činila 6 m, šířka příkopu v jeho horní úrovni 19,70 m. Dno příkopu bylo tvořeno pouze pískem beze stop umělého zpevnění. Při jeho vnitřní stěně byly zachyceny zbytky mostu přes příkop, zakotvené na jedné straně do břidlicové opěrné zdi a zaklenuté na pilíř z opukových kvádrů, z něhož vybíhá další oblouk směrem k jihu. Pokračování mostu přes příkop bylo zničeno stavbou základů domů čp. 379 a 380/I. Vznik tohoto mostu lze klást na základě stratigrafických pozorování nejdříve do poloviny 15. století. Pozůstatek staršího přechodu přes příkop představuje na koso stavěný pilíř z mohutných kvádrů, stavěný v době vzniku příkopu, nebo v době jen o málo mladší.⁹¹

Problematicky staroměstského opevnění se dotýkal i výzkum severního sousedství areálu Anežského kláštera v roce 1977 a 1978. Skladba severního štítu konventu, zděného v prvních vrstvách nadzemního zdiva z velkých červených pískovcových kvádrů, na něž nasedaly opukové kvádříky a v horní partii cihlové zdivo, přesahovala směrem k východu i západu šíří vlastního štítu a dokládá tak zřejmý úmysl stejným způsobem vyzdít i ohradní zeď celého

areálu. Pokračování stavby je provedeno lomovým zdívem a časovou hranicí mezi oběma způsoby zdění nelze určit. V každém případě je možné považovat budovanou severní ohradní zeď městského kláštera současně za městskou hradební zeď Starého Města pražského k severu proti Vltavě, která vzniká v podobném časovém rozmezí jako první etapa stavby kláštera.⁹²

Souvislost se stavbou staroměstské fortifikace prokázal i záchranný výzkum v kostele sv. Martina ve zdi v roce 1978. V sondě v jižní lodi kostela (tedy vně původní stavby) byla nad horizontem hřbitova příslušného k románské svatyni zaznamenána cca 80 cm mocná vrstva přemístěných šterkopísků a říčních šterků, interpretovaných jako materiál získaný při hloubení hradebního příkopu, kterým byl zvýšen terén parkánu.⁹³ Vlastní zapojení kostela do systému staroměstského opevnění, doložené i jeho pojmenováním „ve zdi“, bylo běžně předpokládáno v linii jižní stěny románské stavby. Poslední rozbor stavební historie kostela nám nedovoluje pohlížet na řešení této otázky zcela jednoznačně.⁹⁴

V letech 1980–1981 byl proveden v souvislosti se stavbou metra výzkum v Perlové ulici, který přinesl rekonstruovatelný řez staroměstským opevněním z Perlové ulice zhruba do poloviny šířky ulice 28. října. Výzkumem byl zachycen příkop široký v úrovni dna více než 16 m, v horní rovině 19 m. Jeho stěny byly zpevněny šikmými opěrnými zdmi vyzděnými z křemence a břidlice, které se zužovaly z tloušťky 125 cm při dně na 80 cm při vrcholu příkopu. Vlastní dno, zaznamenané při vnější hraně příkopu, nebylo uměle upravováno. S největší pravděpodobností však bylo při hloubení příkopu využito skladby geologického podloží tak, že bázi příkopu tvořila jílová proložka mezi pískovými a šterkopískovými vrstvami říčních sedimentů. Tato jílová vrstva byla protata spodní partií vnější opěrné zdi příkopu, jejíž základová spára byla o 20 cm hlouběji, a pokračovala i vně příkopu. Hloubka příkopu činila necelých 5 m. Na korunu vnitřní opěrné zdi příkopu nasedala 65 cm široká parkánová zídka zachovaná do výše 120 cm a vyzděná převážně z opuky. Její vnější, směrem do příkopu obrácená líc byla tvořena cihlami o výšce 8 cm. Parkán byl zachycen v šířce 18 m, jeho povrch rovněž nebyl uměle upravován a nebyly v něm nalezeny vrstvy šterků či písků z hloubení příkopu. Zakončen byl 210 cm širokou opukovou hradební zdí, tvořenou 60 cm vysokou základovou partií a nadzemním zdívem dochovaným v maximální výšce 130 cm. Na vnitřní, městské straně hradební zdi byly až do její těsné blízkosti zaznamenány relikty mladšího osídlení reprezentované jak sídlíštními vrstvami, tak zahlobenými objekty (ohniště, 3 m hluboká jáma patrně spíží funkce s nálezy celých hrnců z druhé poloviny 13. století). Tyto nálezy a jejich vzájemná superpozice nasvědčují značné intenzitě osídlení v blízkosti městské hradby a téměř vylučují existenci zvláštní hradební uličky. Svůj význam má i horizont stratigraficky starší než staroměstské opevnění, který přinesl skromnější doklady osídlení z první poloviny 13. století. Kromě hlavního řezu systémem staroměstské fortifikace byly sledovány i boční, tj. západní a východní stěny těžební jámy stanice. Západní z nich prokázala pokračování linie vnější hrany příkopu ve směru ulice 28. října. V ústí Perlové ulice do ulice 28. října probíhala vnější hrana příkopu ve směru spojujícím obě nároží Perlové ulice a v místě západní stěny prostoru stanice zasahovala 3 m do Národní třídy.⁹⁵

Výčet reliktní staroměstského opevnění je třeba zakončit upozorněním na zprávy, které nelze ověřit, či které zůstávají sporné, nebo se týkají objektů, jejichž příslušnost k staro-

městské fortifikaci byla odmítnuta. Do první kategorie patří například staroměstská hradba v čp. 339/I na Národní třídě,⁹⁶ do druhé zbytek opěrné zdi příkopu v Platýzu⁹⁷ a do poslední čp. 961/I.⁹⁸ Nelze pochybovat o tom, že další stavebně historické a archeologické výzkumy v trase staroměstského opevnění zachytí v budoucnosti jeho další fragmenty, stejně jako sledování staré i nové dokumentace všech zde situovaných objektů.

5. ZÁVĚRY

Pokusme se na tomto místě shrnout naše poznatky o staroměstské fortifikaci. Prvou otázkou zůstává doba jejího vzniku. Zaměřme se nejprve na uvažovanou existenci staršího opevnění pražského pravobřežního sídliště. Autorem této postupně stále vehementněji zastávané teorie je Vladimír Píša. Po naznačení možnosti vzniku starší fortifikace⁹⁹ uvažuje o ztotožnění některých prvků předpokládaného staršího opevnění s vodotečí, jež byla zjištěna výzkumem při stavbě stanice metra Můstek,¹⁰⁰ aby se posléze věnoval rozsáhlému shledávání argumentů pro doložení existence tohoto opevnění.¹⁰¹ Základním argumentem je vztah hradební zdi k starším hřbitovům v Bartolomějské ulici, u kostela sv. Benedikta a u kostela sv. Martina ve zdi. Omezení jejich plochy chápe V. Píša jako mimořádný čin, vysvětlitelný existencí rozměrné překážky pro jiné trasování staroměstské hradby – tou mu je pak existence staršího opevnění. Pohřebiště v Bartolomějské ulici se této problematice zcela vymyká, protože v době stavby staroměstské hradební zdi je již více než 200 let mimo funkci.¹⁰² Omezování plochy a funkce hřbitovů u kostelů sv. Benedikta a sv. Martina ve zdi odpovídá podobným zjištěním, které na ploše historického jádra Prahy v raném středověku zaznamenáváme běžně.¹⁰³ Otázkou spíše zůstává, co by vlastně toto starší opevnění ohrazovalo, protože z větší části Starého Města známe nálezy nejdříve z druhé poloviny 12. století, nebo ještě mladší. Argumentem proti existenci starší fortifikace je i ten fakt, že nové opevnění by bylo budováno uvnitř starší opevněné plochy a znamenalo by tak zmenšení prostoru pro osídlení, zatímco těsně před stavbou opevnění Václavem I. zaznamenáváme na Starém Městě mohutný sídelní rozmach. Rovněž písemné zprávy konstatují stavbu pražského opevnění beze zmínek o starší fortifikaci. Základem odmítnutí existence staršího opevnění pražského pravobřežního sídliště zůstává absence jakéhokoliv jeho přímého dokladu.¹⁰⁴

Vznik staroměstské fortifikace je možné ve shodě s písemnými prameny položit do doby vlády Václava I. Uvedenému datování odpovídají archeologické nálezy z Perlové ulice, zatím jediného místa, kde bylo možno otázku datování opevnění archeologicky řešit. V Hradební ulici a Na můstku byly nejstarší složky historického nadloží porušeny recentními zásahy, na staveništi obchodního domu Kotva hroby u kostela sv. Benedikta. V Bartolomějské ulici pak nebyl zaznamenán horizont osídlení bezprostředně předcházející stavbě hradeb.

Při určení bližšího chronologického rozmezí vzniku staroměstského opevnění je nutné především uvažovat o třicátých a čtyřicátých letech 13. století. Údaj tzv. druhého pokračování Kosmovy kroniky o stavbě opevnění po smrti Přemysla Otakara I. určuje jako terminus post quem rok 1230, bojové události roku 1249 dovolují pokládat jeho jižní a východní stranu za dokončenou. S úmyslem nebo počátkem realizace staroměstské fortifikace zřejmě sou-

visí i přechod dominikánů z Poříčí ke sv. Klimentu u mostu a německých rytířů ke sv. Benediktu, tedy z míst vně opevnění dovnitř hrazeného města.¹⁰⁵ Z uvedených údajů vyplývá, že zahájení stavby je nutné klást do třicátých let 13. století, patrně k roku 1233, kdy přesídlují dominikáni a němečtí rytíři. Linie hradeb do sebe pojímá i nově založené Havelské Město, jehož vznik je většinou rovněž kladen do třicátých let 13. století.¹⁰⁶ Závažnost této stavební akce předpokládá snahu po jejím rychlém dokončení, které lze hypoteticky předpokládat již na počátku čtyřicátých let. Dokončení celého opevnění výstavbou hradební zdi proti Vltavě na severní a západní straně je datováno kronikářskou zprávou k roku 1253.¹⁰⁷

Vlastní opevnění se na jižní a východní straně skládalo z příkopu, parkánové zdi, parkánu a vlastní hradební zdi. Na několika místech zaznamenaný příkop se vyznačuje poněkud kolísajícími rozměry, jakož i odlišnou stavbou jednotlivých prvků. Je logické, že při stavbě takových rozměrů nelze dodržet jednotný postup, ale musí se pracovat s materiálem, jaký je právě k dispozici. Z informací získaných archeologickým výzkumem můžeme usuzovat, že ke zdění šikmých opěrných zdí příkopu byla používána převážně břidlice a křemenec. Šířka příkopu při jeho dně je spolehlivě doložena od 14 do 20 m (šířka 12,70 m uváděná Baumem zřejmě neodpovídá skutečnosti, což potvrdil výzkum v Perlové ulici v těsném sousedství nálezu z roku 1868, kde nově zjištěný rozměr dosahuje více než 16 m). Této rozměrové relaci by patrně odpovídala i šířka příkopu 23 m v horní úrovni za předpokladu, že šířka bývalého Norbertina v prostoru náměstí Republiky zaujala celý rozměr příkopu.¹⁰⁸ Hloubka příkopu kolísá mezi rozměry 5–8,80 m, dno zachycujeme záměrně upravené dlažbou v maltovém loži, nebo bez jakékoli úpravy. Dno tvořené v prostoru Perlové ulice podložní jílovitou vrstvou nasvědčuje, že tato vrstva byla úmyslně ponechána a pro svou malou vsákovost nebyla uměle upravována. Absence charakteristických bahnitých vrstev v Perlové ulici a Na můstku stejně jako absolutní výška dna příkopu v těchto místech (188,20 a 187,60 m) nasvědčují tomu, že příkop se patrně na obě strany k Vltavě svažoval a že do jeho střední partie v podstatě nedosahovaly ani vzduté vody obvyklých velkých záplav.¹⁰⁹ O tom, že příkop ve svém normálním stavu fungoval jako suchý, není třeba pochybovat.

Dalším prvkem pevnostního schématu byl parkán. Parkánová zeď dosahovala šíře 60–80 cm a byla vyzděna převážně z opuky. V jednom případě (Perlová ulice) byla její vnější líc tvořena gotickými cihlami. Jejich použití v době předpokládané stavby staroměstského opevnění známe z tzv. konventní budovy Anežského areálu. Výška parkánové zdi nebyla nikde zjištěna.¹¹⁰ Šířka vlastního parkánu opět nebyla zaznamenána ve stejných hodnotách a pohybuje se v rozmezí cca 11–18 m s převahou zjištění mezi 14–18 m.

Fortifikační systém uzavírala hradební zeď, na všech zjištěných místech stavěná z opuky a široká 2,00–2,20 m s nevysokou základovou partií. Výšku hradby nemáme rovněž dochovanou; z komunikačního schématu věže opevnění v čp. 310/I je rekonstruována do výše necelých 9 m bez předpokládaného cimbuří, s ním na více než 11 m.¹¹¹ Rekonstrukce výšky hradby vychází z rozdílu mezi úrovní spodního podlaží a úrovně prahu portálu v západní stěně věže. Vzhledem k tomu, že spodní podlaží věže představuje (patrně dodatečně vzniklý) sklep s podlahou v úrovni 191,00 m, zatímco úroveň geologického podloží nedávno zjištěná

v Bartolomějské ulici dosahovala v blízkosti domu čp. 310/I nivelety vyšší než 193 m n. m., bude třeba uvažovanou výšku hradby zhruba o 2 m snížit.

Součástí městské zdi byly hranolové věže vysunuté do parkánu a umožňující aktivní obranu vlastní hradby. Dvě dochované věže v Bartolomějské ulici společně s třetí, zaznamenanou na plánu čp. 344/I z archivu odboru výstavby ONV Praha 1 a na Langweilově modelu a v těchto souvislostech objevenou D. Líbalem a V. Píšou,¹¹² naznačují zřejmě tento způsob úpravy hradeb na celé jejich trase. Délku kurtiny lze na základě zmíněných tří věží předpokládat ne zcela pravidelnou, obnášející kolem 60 m. Hranolový tvar věží a velká vzdálenost mezi nimi vede k vyslovení závěru o jejich mladším původu¹¹³ s odvoláním na dosavadní názory na vývoj městského opevnění.¹¹⁴ Bližšímu výzkumu byla podrobena pouze jediná z uvedených věží – v čp. 310/I v Bartolomějské ulici. Borkovský se konkrétně ke vztahu hradby a hradební věže nevyslovuje, ale lze předpokládat, že jeho důkladnému popisu by neunikla ani případná spára mezi zdí hradby a věže, ani odlišná úroveň základové spáry obou fortifikačních prvků. Rovněž údaj tzv. druhého pokračovatele Kosmova o sesutí 24 věží na Pražském hradě a na městských hradbách při vichřici v roce 1281 pravděpodobně předpokládá existenci věží staroměstského opevnění dříve, než jejich vznik datují D. Líbal s V. Píšou. Definitivní odpověď na otázku stáří staroměstských věží může dát archeologický výzkum jejich okolí a důkladný rozbor městských fortifikací, který zatím postrádáme.¹¹⁵ Do té doby nepokládám možnost současného vzniku hradby a hradebních věží za vyloučenou.

Hradební ulička, někdy předpokládaná na vnitřní straně městské hradby, nebyla v Praze výzkumem doložena. Intenzivní doklady osídlení v těsné blízkosti hradby v Perlové ulici její existenci vylučují podobně jako konšelský dekret z roku 1331, který zákazem prorážení oken do hradební zdi dokládá existenci zástavby v přímém kontaktu s hradbou.

Na vnější straně staroměstského opevnění je všemi druhy pramenů doložena existence vodoteče svádějící dešťové vody do Vltavy. Profil získaný při stavbě stanice metra Můstek naznačuje, že tato vodoteč nemusela protékat stabilním korytem. Překvapující je její absence v prostoru Jungmannova náměstí a Perlové ulice, vysvětlitelná jen kompletním zničením některým z recentních zásahů.

Val před příkopem je uváděn pouze v souvislosti s Hlubinkovými nálezy při stavbě budovy ministerstva Na Františku. S ohledem na způsob dochování této informace (viz pozn. 83) ji zatím ponecháváme stranou.¹¹⁶

Nesrovnalosti nezjišťujeme pouze v různých rozměrech jednotlivých komponent staroměstského opevnění, ale i v samém postupu stavby. Zatímco v Bartolomějské ulici a u sv. Martina ve zdi terénní situace hovoří pro hloubení příkopu po postavení hradební zdi, stratigrafická pozorování výzkumu na náměstí Republiky vedou ke konstatování postupu opačného. Tento nesoulad by bylo možné patrně vysvětlit pracovním postupem, při němž by nezávisle na sobě a současně postupovala stavba hradební zdi od Vltavy při dnešním Národním divadle a hloubení příkopu od řeky při dnešní Revoluční třídě. Absence písčitých sedimentů v parkánu v Perlové ulici může souviset s poněkud odlišnou úpravou prostoru v linii komunikační trasy.

O směru a hrubé trase staroměstského opevnění nebylo v podstatě nikdy pochyb. Vedení systému fortifikace v kontaktu dnešních ulic Národní, 28. října, Na příkopě a Revoluční je známé a nezměněné od prvních konstatování jeho linie.¹¹⁷ Výsledky detailnější lokalizace opevnění Starého Města pražského už nejsou tak jednoznačné. Tomkovo podrobné zachycení staroměstských hradeb zaměňuje příkop s „předním příkopem“ a parkán s „příkopem“ a vyznačuje se několikerým posunem jednotlivých prvků opevnění a překvapujícími zlomy, jež jsou z obranného hlediska nelogické.¹¹⁸ Většina dalších zakreslení staroměstské fortifikace svým měřítkem zachycuje hradební trasu víceméně schematicky.¹¹⁹ Nejpodrobnější zobrazení rekonstruovaného opevnění Starého Města přináší Lorencovy detailní plány,¹²⁰ vycházející v zásadě z rozhraní jednotlivých parcel na situaci předasanační Prahy. Pro náš pokus o zjištění přesného průběhu staroměstské fortifikace jsme za základ zvolili stabilní katastr, do kterého jsme jako pevné záchytné body vynesli archeologicky zjištěné a lokalizované prvky opevnění.

Vydeme-li ze zjištění vnitřní strany příkopu mezi Hradební ulicí a Revoluční třídou, pak její pokračování k severu můžeme předpokládat po východní linii zástavby tehdejší Baštové, dnešní Hradební ulice. Vnější hranu příkopu při předpokládané šíři 20 m pak představuje východní hranice staré zástavby bloku mezi Revoluční a Hradební ulicí. Při šířce parkánu 15 m by linie staroměstské hradby ležela při západní hranici Baštové ulice; v její severní části by směřovala na západní průčelí domů čp. 767 a 770. Jižně od Dlouhé třídy hradební zeď sleduje východní stranu Benediktské ulice a směřuje přímo na hradby odkryté v prostoru náměstí Republiky. Budova Norbertina je pak opravdu situována na místě příkopu, jehož vnitřní stěnu představuje její západní líc jdoucí v prodloužení rozhraní parcel čp. 723 a 724 u Dlouhé třídy a vnější hranu pak východní hranice staroměstské zástavby. Komplikovanější situace nastává v prostoru Králova dvora. Herainem prezentovaná skica vede hradební zeď ve východním sousedství východního křídla Králova dvora; oproti jiným místům nápadně úzký parkán (necelých 11 m) svádí spíše k domněnce, že východní průčelí východního křídla Králova dvora tvoří přímo linii staroměstské hradby. Této představě rovněž odpovídá zpráva Starých letopisů českých o ohrožení krále Vladislava roku 1485 kuší novoměstského měšťana, kdy mezi oknem Králova dvora a novoměstskou stranou patrně neexistovala další vysoká zeď. Šíře parkánu by tímto způsobem dosáhla více než 15 m. Parkánová zídka směřovala do prostoru k východnímu závěru kaple sv. Vojtěcha.

Velmi spolehlivé je průběh opevnění zjištěn v prostoru mezi Celetnou a Perlovou ulicí, zejména v západní části tohoto prostoru, kde zachycujeme nejhustší síť archeologicky ověřených informací (čp. 392/I, Můstek, Perlová ul.). Linie hradební zdi je dobře patrná v parcelním členění mezi Celetnou a Havířskou třídou a naopak téměř zaniká v hloubce parcel zástavby dnešní Rytířské ulice; doložená je jen rozhraním čp. 396 a 397 a čp. 385 a 386. V bloku mezi Můstkem a Perlovou ulicí znovu zřetelně vystupuje a přesně odpovídá výsledku archeologického výzkumu v Perlové ulici. Čitelnost průběhu parkánové zdi je obdobná, mezi Havířskou ulicí a Můstkem jsme odkázáni vlastně pouze na archeologicky zjištěná torza opevnění.¹²¹ Šířka parkánu se ve větší části této zástavby pohybuje kolem 15 m. Vnější hranu příkopu Na můstku, spolehlivě zachycenou v hloubce zástavby při ulici Na příkopě, před-

pokládáme stejně situovanou i v celém průběhu k Prašné bráně s šířkou kolem 20 m. Směrem k Perlové ulici se vnější hrana příkopu postupně přibližuje k linii zástavby, až s ní konečně splývá. Mezi ulicemi Perlovou a Na Perštýně směřovala hradební zeď dále k západu a lomila se patrně směrem na jižní stěnu kostela sv. Martina ve zdi. Vzájemný vývoj vztahu kostela a hradby je vysvětlitelný zřejmě tak, že jižní zeď románské svatyně byla pojata do hradební zdi fortifikace, která byla později v době bourání hradeb v období karlovského sjednocení pražských měst opět zrušena. V tomto období došlo k výstavbě nového presbytáře, a jestliže byly hradby v těchto místech obnoveny, napojily se na jeho jihovýchodní nároží. Velké okno v jižní stěně kněžiště napovídá tomu, že význam fortifikace v této době značně poklesl. Linii parkánu je možné předpokládat v dvorní hraně zástavby čp. 364 a 416 při dnešní Národní třídě; vnější hranu příkopu pravděpodobně v prostoru této ulice.

V bloku mezi Národní třídou a Bartolomějskou ulicí zřetelně sledujeme linii hradební zdi s třemi hradebními věžemi stejně jako průběh parkánové zdi v západní polovině bloku, kde vlastní plochu parkánu představují zahrady mezi zástavbou Národní třídy a Bartolomějské ulice. Vnější linii příkopu patrně reprezentuje jižní obvod staroměstské zástavby.

Podstatně hypotetičtější zůstává další průběh hradby proti Vltavě, který předpokládáme ve směru dnešní ulice Karoliny Světlé až ke Staroměstské mostecké věži s opevněným křižovnickým areálem a odtud v trase Křižovnické, bývalé Granátové a Sanytrové ulice kolem severní hranice cyriackého areálu, Milosrdných bratří a Anežského kláštera k severnímu konci Hradební ulice. Tuto část hradby máme doloženou kromě ohradní zdi Anežského areálu pouze nejistým nálezem na parcele čp. 71. Písemné zprávy o domech u městské zdi a zejména listina Jana Lucemburského z roku 1339 postupující místo mezi hradbou a Vltavou Staroměstským, však dokládají její existenci spolehlivě. Opevnění tvořila patrně pouze tato hradba.

Do takto vymezeného obvodu Starého Města lze situovat všechny jeho středověké brány, tzn. bránu sv. Františka, bránu v Dlouhé třídě, bránu sv. Benedikta, bránu sv. Ambrože na místě pozdější Prašné brány, Havelskou bránu, bránu v Perlové ulici, Martinskou nebo Zderazskou bránu Na Perštýně, bránu sv. Štěpána a směrem k Vltavě pak bránu sv. Ondřeje, u sv. Jana na zábradlí, Mosteckou, Valentinskou a branku Židovského Města.¹²² Za povšimnutí stojí, že promítneme-li si zobrazení bran na starých mapách či vedutách, nikde prokazatelně nezachycujeme bránu v linii hlavní hradební zdi, ale zřejmě v linii průchodu parkánovou zdí. Platí to o branách zaznamenaných na Hergetově plánu nebo Huberově perspektivně pojatém plánu, bez ohledu na to, zda je evidujeme jako prostorové konstrukce, prosté průchody parkánovou zdí, nebo jako je tomu v případě brány Na Perštýně na Hergetově plánu, jen jako zbytek takovéto uzávěry. Linie hradební zdi se dotýká pouze sporný objekt tzv. Havelské brány, o kterém je možno uvažovat jako o věži Havelské rychty, zmiňované roku 1430 a v 16. století pro svůj vzhled nazývané vzácným nebo poctivým klenotem Starého Města.¹²³ Opodstatněnost tohoto označení dokazuje ještě Huberův plán. Vzhled brány Na můstku a u sv. Štěpána na stejném zobrazení nás opravňuje k tvrzení, že jmenované objekty ještě na konci 17. století představují věžovitou konstrukci průchodu parkánovou zdí. Vlastní hradební brány pak dosud unikají našemu poznání. V písemných pramenech uváděné ozna-

čení „velké věže u sv. Štěpána“ potom svádí k představě dvojice věžovitých bran nestejné velikosti, z nichž parkánová byla menší a hradební logicky větší. Zůstává otázkou, zda uvažované schéma bylo použito u všech průchodů fortifikací. Schéma opevnění doplňuje existence vodoteče před linií staroměstského příkopu jako přírodního prvku, který znesnadňuje přístup k vlastní fortifikaci.

Tak vypadá náš současný pohled na opevnění Starého Města pražského, získaný na základě různých druhů pramenů s využitím údajů starší literatury.¹²⁴ Staroměstská fortifikace před námi vystupuje jako mohutné dílo, které svými horizontálními i vertikálními rozměry oprávněně vzbuzovalo úctu. Pozoruhodná neúspěšnost obrany města v písemně doložených bojových střetnutích je vesměs vysvětlitelná absencí faktoru důležitějšího, než je sebedokonalější obranná technika – jednotné vůle obránců. Ve své charakteristice si oba tyto aspekty jasně uvědomoval středověký kronikář: „A... byla Praha s hradbami, vysokými věžemi a příkopy i domy do výše postavenými město silně opevněné, takže se sama pokládá při svornosti obyvatelů za nedobytnou...“¹²⁵

6. PERSPEKTIVY DALŠÍHO POZNÁNÍ STAROMĚSTSKÉ FORTIFIKACE

Přes celou řadu poznatků o opevnění Starého Města pražského, ať již získaných minulými generacemi, nebo v současnosti při rozsáhlých stavebních akcích v historickém jádru města, zůstává k jeho dokonalému poznání celá řada otazníků. K jejich likvidaci je nutné zaměřit se na všechny druhy dostupných pramenů. Již v rámci příslušných kapitol bylo konstatováno, že dosud rozhodně nebyly využity všechny možnosti jednotlivých složek pramenné základny. Písemné prameny, zvláště z mladšího historického období, skrývají jistě cenné informace o pozůstatcích staroměstského hradebního schématu. Stejnou měrou je možno využít obsáhlého fondu pramenů ikonografických a plánových. Tímto směrem zaměřená aktivita vyžaduje značné penzum cílevědomé a dlouhodobě prováděné práce. Zvláštní pozornost zasluhuje i stavebně historický výzkum zástavby v prostorách staroměstského pevnostního systému. Jedině ten může definitivně odpovědět na zatím nevyřešené otázky spojené například s tzv. Havelskou branou v objektu Staré rychty, jedině ten pak může přinést bližší poznání některých fortifikačních prvků možná dosud skrytých v suterénních i nadzemních partiích staveb po obvodu Starého Města pražského.

Nejširší pole působnosti má v tomto směru před sebou archeologie, vždyť podstatná část staroměstské fortifikace nezmizela beze stopy, ale zůstala skryta pod povrchem ulic a dvorů i pod mladší zástavbou. Archeologickými metodami lze zjistit průběh opevnění v některých sporných místech, ověřit datování jeho vzniku i řešit otázku jednorázovosti, či postupného doplňování celého fortifikačního systému, případně objevit pozůstatky některé z městských bran, které našemu poznání unikají.

Ve srovnání s hodnocením písemných a ikonografických pramenů se vyznačuje stavebně historický a archeologický výzkum jednou zásadní nevýhodou. Jeho pracovním polem není studovna s možnostmi (alespoň relativně) stálého přístupu k pramenné základně, ale živý a neustále se měnící organismus historického jádra Prahy. Místa našich výzkumů si nevolíme

sami, ale určuje nám je přestavba města v duchu požadavků vyspělé industriální společnosti. Tím výrazně stoupají nároky na naši práci; na poskytnutou příležitost k výzkumu musíme být připraveni a využít ji co nejkomplexněji a nejefektivněji. Jen tímto způsobem budeme soustavně prohlubovat poznání historického vývoje hlavního města Prahy.

Základem výzkumových akcí pak zůstává včasná evidence veškerých zásahů do historického terénu i do zdiva historické zástavby. Z hlediska sledované problematiky je proto třeba soustředit pozornost na prostor směrem k Vltavě, kudy vedlo opevnění, o němž nejsme blíže informováni. Samozřejmě nelze opomenout ani další místa průběhu fortifikace. Právě tam je možno již v současné době významně prohloubit naše dosavadní poznatky. Výkop kabelovodu napříč ulicí Na příkopě byl měl potvrdit nebo vyvrátit existenci valu na vnější straně staroměstského příkopu a upřesnit průběh vodoteče v předpolí opevnění. Uvažované stavební úpravy v sousedství hradební věže v čp. 313/I v Bartolomějské ulici by měly zásadně obohatit naše znalosti o vztahu hradební zdi a hradebních věží.

Z hlediska památkové prezentace představují nečetné zbytky původního staroměstského opevnění komplikovaný problém. Relikty staroměstské hradební zdi zjištěné archeologickým výzkumem na staveništi obchodního domu Kotva se nám stejně jako základy románského kostela sv. Benedikta nepodařilo zachránit a zpřístupnit veřejnosti. Dochované věže staroměstské hradby jsou svým umístěním v podstatě nepřístupné, byť nejsou nikterak využity. A tak s výjimkou mladších prvků staroměstské fortifikace, Staroměstské mostecké věže s hodnotnou parléřovskou výzdobou a monumentální renovované Prašné brány, lze pozůstatky staroměstského opevnění 13. století i s jejich mladšími úpravami spatřit pouze ve vestibulu stanice metra Můstek. Tato zdařilá prezentace památkového objektu nejširší veřejnosti v jedné z největších moderních staveb představuje vpravdě živý můstek mezi minulostí a současností.

POZNÁMKY

¹ FRB II, Kosmův letopis český s pokračovateli, ed. J. Emler, Praha 1874, s. 305.

² FRB III, Rýmovaná kronika česká tak řečeného Dalimila, ed. J. Emler, Praha 1882, s. 174; Kronika tak řečeného Dalimila, ed. M. Bláhová, Praha 1977, s. 146.

³ FRB II, s. 305.

⁴ FRB II, s. 287.

⁵ FRB II, s. 287.

⁶ FRB II, s. 290.

⁷ FRB II, s. 293.

⁸ FRB II, s. 343.

⁹ FRB II, s. 294.

¹⁰ Naposledy Líbal, D.: Praha středověká (Praha gotická – architektura), Praha 1983, s. 184.

¹¹ FRB II, s. 361.

¹² FRB II, s. 365.

¹³ RBM I, ed. K. J. Erben, Praha 1855, č. 1323, s. 610.

¹⁴ RBM II, ed. J. Emler, Praha 1882, č. 140, s. 53.

- ¹⁵ RBM II, č. 2791, s. 1222.
- ¹⁶ RBM II, č. 1460, s. 626 n.
- ¹⁷ CIM I, Privilegia měst pražských, ed. J. Čelakovský, Praha 1886, č. 8, s. 21.
- ¹⁸ Tomek, V. V.: Základy starého místopisu pražského I, Praha 1865, s. 253–257.
- ¹⁹ FRB IV, Kronika zbraslavská, ed. J. Emler, Praha 1884, s. 131.
- ²⁰ FRB IV, s. 159; FRB III, s. 218.
- ²¹ FRB IV, s. 171.
- ²² FRB IV, s. 172.
- ²³ Tomek, V. V.: Základy I, s. 254.
- ²⁴ FRB IV, s. 230.
- ²⁵ Tomek, V. V.: Základy I, s. 253.
- ²⁶ FRB IV, s. 253.
- ²⁷ RBM III, ed. J. Emler, Praha 1890, č. 1757, s. 686–688.
- ²⁸ CIM I, č. 36, s. 57 n.
- ²⁹ Tomek, V. V.: Základy I, s. 254–257.
- ³⁰ Tamtéž, s. 256.
- ³¹ CIM I, č. 48, s. 74.
- ³² CIM I, č. 49, s. 81.
- ³³ FRB IV, Kronika Beneše Krabice z Veitmile, s. 536.
- ³⁴ Tomek, V. V.: Základy I, s. 255–257.
- ³⁵ Tamtéž, s. 256.
- ³⁶ Ze starých letopisů českých, ed. J. Porák a J. Kašpar, Praha 1980, s. 108 n.
- ³⁷ Winter, Z.: Kulturní obraz českých měst I, Praha 1890, s. 230.
- ³⁸ Ze starých letopisů českých, s. 141; FRB V, Kronika Bartoška z Drahonic, ed. J. Emler, Praha 1893, s. 623.
- ³⁹ Ze starých letopisů českých, s. 169.
- ⁴⁰ Tamtéž, s. 226.
- ⁴¹ Tamtéž, s. 262.
- ⁴² CIM I, č. 187, s. 304.
- ⁴³ Ze starých letopisů českých, s. 290.
- ⁴⁴ Tamtéž, s. 418.
- ⁴⁵ Tamtéž, s. 421.
- ⁴⁶ CIM I, č. 225, s. 371.
- ⁴⁷ Winter, Z.: Kulturní obraz I, s. 230 n.
- ⁴⁸ CIM I, č. 256, s. 431.
- ⁴⁹ Winter, Z.: Kulturní obraz I, s. 231.
- ⁵⁰ Tamtéž, s. 246.
- ⁵¹ Viz Lorenc, V.: Nové Město pražské, Praha 1973, obr. 29 a 29a.
- ⁵² Plán Starého a Židovského Města Pražského, ed. K. Kuchař, Praha 1971.
- ⁵³ Viz Hlavsa, V.: Praha očima staletí, Praha 1972, obr. č. 36.
- ⁵⁴ Datování vyjmenovaných pohledů na Prahu je převzato z Hlavsovy výše citované práce. Datování plánů pak viz Vojtíšek, V.: Staré plány pražské, Praha 1912. Zde je uvedeno i jejich uložení včetně inventárních čísel. Vlastní posouzení většiny rytin i plánů bylo uskutečněno v obsáhlé sbírce plánů a grafiky Muzea hlavního města Prahy.
- ⁵⁵ Jedná se o plány Muzea hl. m. Prahy inv. č. 3556, 11 751, 18 259, 19 920 a 28 451. Podle data na dvou z nich (plán č. 11 751 a 18 259) pocházejí z 30. let 19. století a jsou mladší než Jüttnerův plán.
- ⁵⁶ Líbal, D., Píša, V.: Nově objevená brána a hradební věž středověkého opevnění Starého Města pražského, ZPP XIV, Praha 1954, obr. na s. 262; Archiv odboru výstavby ONV Praha I, čp. 344/I.
- ⁵⁷ Herain, J.: Hradební věž Starého Města pražského, ČSPSČ XIV, 1906, s. 110.
- ⁵⁸ Tamtéž, s. 111. Kromě statických poruch zdůvodňovalo policejní ředitelství nutnost demolice objektu i tím,

- že věž brání přístupu vzduchu k oknům věžeňských cel. Ve snahách o záchranu stavby se výrazně angažoval architekt A. Wiehl, který navrhoval zřídit v ní policejní muzeum zločinců. Dodnes zůstává tento jedinečný pozůstatek staroměstské fortifikace nevyužit.
- ⁵⁹ Uvedené rozměry byly získány z plánů objektu uložených v archivu odboru výstavby ONV Praha I, čp. 313/I. Nepatrně odlišné míry viz Wiehl, A.: *Zwei Thürme der alten Stadtmauern in Prag*, Mittheilungen der c. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale, 1893.
- ⁶⁰ Popis a rozměry jsou uvedeny podle zaměření věže provedeného v roce 1936 ing. G. Varvažovským a uloženého v Archivu hl. m. Prahy pod inv. č. 2 276, sign. P 63/22.
- ⁶¹ Líbal, D., Piša, V.: Nově objevená brána a hradební věž, s. 259; Líbal, D., Piša, V.: Stará Havelská brána, Ochrana památek XXIX, 1954, s. 49; Líbal, D., Piša, V.: Nové poznatky o středověkém opevnění Starého Města pražského, Historie a vojenství 1955, s. 389; Hlaváček, L. M.: Objev Havelské brány, Ochrana památek XXIX, 1954, s. 43.
- ⁶² Líbal, D., Piša, V.: Nově objevená brána a hradební věž, s. 260.
- ⁶³ Mencl, V.: Hrad Špilberk a jeho stavební typ, Památková péče XXIV, 1964, s. 113.
- ⁶⁴ Muk, J.: Ještě k Havelské bráně, Staletá Praha V, 1971, s. 264.
- ⁶⁵ Mencl, V.: Hrad Špilberk a jeho stavební typ, s. 113.
- ⁶⁶ Muk, J.: Příspěvek k poznání památkové hodnoty Havelského města v Praze, Památková péče XXIV, 1964, s. 67.
- ⁶⁷ Muk, J.: Ještě k Havelské bráně, s. 264.
- ⁶⁸ Předpokládat otvírání křídel brány ven je nelogické, protože teoreticky umožňuje nepříteli zablokování brány a zabránění výpadu. Použití padací mříže pak můžeme sledovat na vnitřní (v případě uvažované Havelské brány severní) straně prostoru brány. Tento fakt souvisí pravděpodobně s větší rychlostí uzavření tohoto typu zábrany po ztečení vlastních křídel brány na vnější straně. Dobře je tento způsob zabezpečení bran patrný u pražských mosteckých bran; na obou stranách, staroměstské i malostranské, pozorujeme směrem na most (tedy proti předpokládanému útoku) konstrukční prvky na zavěšení křídel brány, zatímco na vnitřní městské straně evidujeme v obou případech vpadlinu pro padací mříž.
- ⁶⁹ Líbal, D., Piša, V.: Nově objevená brána a hradební věž, s. 259 n.; Líbal, D., Piša, V.: Stará Havelská brána, s. 50; Líbal, D., Piša, V.: Nové poznatky o středověkém opevnění, s. 390.
- ⁷⁰ Líbal, D., Piša, V.: Nově objevená brána a hradební věž, s. 261.
- ⁷¹ Lier, M.: Z dějin domů čp. 382, 381, 380, 379, 378/I až do zboření brány Na můstku, Za starou Prahu IX, 1922, s. 15.
- ⁷² Baum, A.: Hradby Starého města Pražského, PA VII, 1868, s. 240. Míry uvedené ve vídeňských sázích, stopách a palcích jsou přepočteny na základě velikosti sáhu 1,896, stopy 0,316 a palce 0,026 m. Vzájemný poměr je určen podle patentu z roku 1764 (Sedláček, A.: Paměti a doklady o staročeských mírách a váhách, Praha 1923, s. 467).
- ⁷³ Z přesného popisu nalezeného „studnovitého hrobu“ dnes jasně vyplývá, že výkopem byla zachycena středověká vyzdžená odpadní jámka, tedy ona interpretační varianta, kterou odmítl jak autor, tak ve zvláštní poznámce i redakce časopisu, který jeho zprávu otiskl.
- ⁷⁴ Lüssner, M.: Über einige Ausgrabungen in Prag im Jahre 1886, Mittheilungen der c. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale NF XIII, 1887, s. XXXVII n.
- ⁷⁵ Z Herainovy zprávy vyplývá, že opěrné zdi byly zaznamenány v základové partii a že výkop pro kanalizaci byl prováděn tunelováním. Výkopové tunely byly zřejmě realizovány v nejhlubší dosažené úrovni.
- ⁷⁶ Herain, J.: Nález bývalého hradebního příkopu u sv. Martinské brány Na Perštýně, ČSPS XII, 1904, s. 130.
- ⁷⁷ Herain, J.: Zpráva o nálezech při kanalizaci v Praze, Mittheilungen der c. k. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale, III, F. 4, 1905, s. 375.
- ⁷⁸ Herain, J.: Sdělení na schůzi ze dne 27. X. 1905, Zprávy komise pro soupis stavebních, uměleckých a historických památek král. hlav. města Prahy 2, 1910, s. 28.
- ⁷⁹ Herain, J.: Zpráva o nálezech při kanalizaci v Praze, Mittheilungen III F. 4, 1905, s. 375.
- ⁸⁰ Herain, J.: Králův dvůr u Pražské brány v Praze, Zprávy komise pro soupis, 2, 1910, obr. na s. 46.

- ⁸¹ Herain, J.: Zpráva o nálezech při kanalizaci v Praze, Mittheilungen III F. 4, 1905, s. 375.
- ⁸² Zprávy komise pro soupis 8, 1910, s. 29.
- ⁸³ Tyto údaje bez udání pramene uvádí Wirth, Z.: Zmizelá Praha 5, Opevnění Prahy, Praha 1948, s. 8.
- ⁸⁴ Borkovský, I.: Pohřebiště obchodníků z doby knížecí v Praze I, Slavia antiqua I, 1948, s. 461–463.
- ⁸⁵ Rozšířený základ je patrný na fotografiích obr. 1b, 2 a 3, a zakreslen na řezu obr. 1a u I. Borkovského, viz pozn. 84.
- ⁸⁶ Tamtéž, s. 461.
- ⁸⁷ Na nereálnost interpretace zmíněné vrstvy jako povodňového náplavu upozornil Hrdlička, L.: Nástin vývoje reliéfu historického jádra Prahy ve středověku, Archaeologica Pragensia 5/2, 1984, s. 201. Vysvětlení původu vrstvy jako výhozu terasových sedimentů je podstatně pravděpodobnější než autorova druhá varianta, podle níž vrstva vznikla splachy dešťových vod.
- ⁸⁸ Borkovský, I.: Pohřebiště obchodníků, s. 462.
- ⁸⁹ Janská, E.: K výzkumu pražského opevnění, Staletá Praha VI, 1973, s. 57.
- ⁹⁰ Ječný, H.: Archeologické příspěvky k poznání staroměstského opevnění, PSH XI, 1978, s. 69–71; Ječný, H., Olmerová, H.: Proměny pražské architektury, Zpravodaj dobrovolných aktivit státní památkové péče a ochrany přírody v Praze, 11 – 1981, s. 14–16.
- ⁹¹ Špaček, L.: Nové nálezy při stavbě metra Na můstku, AH 3, 1978, s. 382–385. Kvádrový pilíř staršího přechodu přes příkop byl zachycen již v roce 1970 uvnitř domu čp. 379/I. (Vodičková, J.: Gotický pilíř Na můstku, Památková péče 32, 1972, s. 202–204). Zde je také uveden rozměr pilíře (strana cca 2 m) a citována zpráva z Bohemie z roku 1850, že již tehdy byl odkryt pilíř mostu.
- ⁹² Dragoun, Zd.: Archeologický výzkum severní fronty Anežského kláštera, Archaeologica Pragensia 1, 1980, s. 223–224.
- ⁹³ Dragoun, Zd.: Záchranný výzkum v kostele sv. Martina ve zdi na Starém Městě pražském, AH 4, 1979, s. 39.
- ⁹⁴ Varhaník, J., Sommer, J.: Stavební vývoj kostela sv. Martina ve zdi na Starém Městě pražském do doby předhusitské, Archaeologica Pragensia 5/1, 1984, s. 155.
- ⁹⁵ Podobně jako je tomu u předchozích výzkumů na staveništi obchodního domu Kotva a stanice metra Můstek, jsme před dokončením kompletního zpracování výzkumu odkázáni i zde na předběžné zprávy – Dragoun, Zd.: Archeological investigation of the Staré Město fortification at Perlová street in 1980, in: Nouvelles archéologiques dans la République socialiste Tchèque, Prague – Brno 1981, s. 188–189. Archeologický výzkum v prostoru Jungmannova náměstí nepřinesl podle informace dr. J. Richterové žádné další fortifikační prvky.
- ⁹⁶ Pasport SÚRPMO, čp. 339/I, odd. dokumentace PSSPPOP.
- ⁹⁷ Pasport SÚRPMO, čp. 416/I, odd. dokumentace PSSPPOP.
- ⁹⁸ Ječný, H.: Archeologické příspěvky, s. 74.
- ⁹⁹ Píša, V.: O vývoji Prahy v raném feudalismu, Staletá Praha I, 1965, s. 40–41.
- ¹⁰⁰ Píša, V.: Nové poznatky o opevnění Starého Města pražského, AH 3, 1978, s. 222–223.
- ¹⁰¹ Píša, V.: K otázce opevnění pražského pravobřežního sídliště, AH 7, 1982, s. 483–491.
- ¹⁰² Borkovský, I.: Pohřebiště obchodníků z doby knížecí, s. 482.
- ¹⁰³ Bylo tomu tak na Klárově (Hrdlička, L.: Předběžné výsledky výzkumu v Praze 1, na Klárově, AR XXIV, 1972, s. 655), u kostela sv. Valentina (Šírová, M.: Předběžná zpráva o archeologickém výzkumu v Praze 1, Kaprova ul., in: Středověká archeologie a studium počátků měst, Praha 1977, s. 218), u sv. Haštala (Dragoun, Zd.: Nálezová zpráva o sledování výkopu za východním závěrem kostela sv. Haštala v Praze 1, Archiv nálezo- vých zpráv Pražského střediska státní památkové péče a ochrany přírody, s. 1), u P. Marie na Louži (nepublikovaný výzkum M. Trymla v roce 1983) a na Malém náměstí (Dragoun, Zd.: Praha 1, Staré Město, Malé náměstí, Kronika PSH XII, 1980, s. 238–239).
- ¹⁰⁴ Postavení teorie na „nepřímé doklady o historické existenci skutečností dosud archeologickou metodou nepoznaných nebo již zaniklých“ (Píša, V.: K otázce opevnění, s. 484), je třeba odmítnout, akceptovat lze naopak stanovisko, že: „Nepřímé důkazy jsou ze všech důkazů sice nejpočetnější, je ale ohromující, kolik omylů se lze dopustit při jejich interpretaci.“ (Gardner, E. S.: Případ pobouřených pozůstalých, in: 3× v roli obhájce Perry Mason, Praha 1984, s. 63, český překlad M. Brabencová-Válková).

- ¹⁰⁵ Tomek, V. V.: Dějepis města Prahy I, Praha 1892, s. 167. V roce 1232 připomínaný příchod minoritů a jejich stavba kostela sv. Jakuba může naznačovat zamýšlený menší rozsah opevněné plochy, protože tento řád se zpravidla usazoval u městských hradeb, viz Líbal, D. – Muk, J. – Pavlík, M.: Raně gotické Havelské město, PSH 1966, s. 46.
- ¹⁰⁶ Vojtíšek, V.: K počátkům pražského města, CNM CIV, 1930, s. 36; Čarek, J.: Dějiny Prahy, Praha 1964, s. 77; Líbal, D. – Muk, J. – Pavlík, M.: Raně gotické Havelské město, PSH III, 1966, s. 46.
- ¹⁰⁷ Nastíněnému postupu se vymyká zpráva z roku 1282, situující kostel sv. Havla „iuxta civitatem Pragensem“ (vedle města pražského), viz Tomek, V. V.: Dějepis Prahy I, s. 200. Z uvedené zprávy je vyvozován názor, že v té době lze předpokládat jinou trasu opevnění, přičemž sv. Havel zůstal mimo jeho obvod (Muk, J.: Příspěvek k poznání památkové hodnoty Havelského města v Praze, PP 24, 1964, s. 66; Líbal, D.: Praha středověká, 1983, s. 168). S ohledem na výjimečnost zmiňované informace je vhodné vyčkat detailního diplomatického rozboru písemností.
- ¹⁰⁸ Ječný, H.: Archeologické příspěvky, s. 72.
- ¹⁰⁹ Před stavbou staroměstských jezů ve 2. polovině 13. století je rekonstruována hladina Vltavy mezi Národním divadlem a Mánesovým mostem do úrovně 182,50–181,70 m; po výstavbě jezů o 3–3,50 m výše (Hrdlička, L.: Nástin vývoje reliéfu historického jádra Prahy ve středověku, s. 200 a 202).
- ¹¹⁰ Otázka střílnových otvorů v předpokládaném torzu parkánové zdi v čp. 416/I – Platýzu nemohla být v době vzniku této práce řešena, protože inkriminovaný prostor byl zaplněn stavebním materiálem pocházejícím z úprav suterénu objektu.
- ¹¹¹ Ječný, H.: Archeologické příspěvky, s. 73.
- ¹¹² Líbal, D., Piša, V.: Nově objevená brána a hradební věž, s. 260–261.
- ¹¹³ Tamtéž, s. 261.
- ¹¹⁴ Menclová, D.: O středověkém opevnění našich měst, ZPP X, 1950, s. 211–213.
- ¹¹⁵ Na tomto místě je možné upozornit na referát K. Meszárosové a I. Staníka na XVI. celostátní konferenci archeologů středověku o středověkém opevnění Trnavy, který konstatoval pro 1. polovinu 13. století v podstatě valové opevnění sídliště, zpevňované ve zhruba šedesátimetrových intervalech hranolovými zděnými věžemi o rozměrech 7,5 × 7,8 m.
- ¹¹⁶ Ze stejných důvodů nejsou v uvedeném přehledu šířky příkopu a parkánu zaznamenány Wirthem uváděné Hlubinkovy míry. Naději na ověření těchto údajů a případnou přesnou lokalizaci místa nálezu může přinést studium Hlubinkovy pozůstalosti v AMP.
- ¹¹⁷ Čelakovský, J.: CIM I, Privilegia měst pražských, Praha 1886, s. XIII; Tomek, V. V.: Dějepis města Prahy I, s. 224.
- ¹¹⁸ Tomek, V. V.: Mappy staré Prahy k letům 1200, 1348 a 1419. Detailnější vzhledem k použitelnému měřítku je mapa k roku 1419.
- ¹¹⁹ Například Dějiny Prahy, Praha 1964, obr. na s. 79.
- ¹²⁰ Lorenc, V.: Nové Město pražské, Praha 1973, obr. 8, 9, 10, 15 a 52.
- ¹²¹ Archeologicky ověřený průběh hradební a parkánové zdi do detailu odpovídá rekonstrukci provedené na základě stavebně historického průzkumu a rozboru starých plánů z Archivu Pražského hradu a Archivu hl. m. Prahy (Muk, J.: Příspěvek k poznání památkové hodnoty, s. 66–67, obr. na s. 68–69).
- ¹²² Tomek, V. V.: Dějepis města Prahy I, s. 225–226; Choc, P.: Boje o Prahu za feudalismu, Praha 1957, s. 75.
- ¹²³ Lier, M.: Z dějin domů čp. 382, 381, 380, 379 a 378/I až do zboření brány Na můstku, Za starou Prahu IX, 1922, s. 36–37.
- ¹²⁴ Jedna z posledních charakteristik staroměstské fortifikace se vyznačuje řadou nepřesností, včetně nepochopení základních prvků systému opevnění (Broft, M.: Pražský obranný systém v době dobytí Prahy Jiřím z Poděbrad roku 1448, Staletá Praha XIV, 1984, s. 143–144, 150).
- ¹²⁵ Zbraslavská kronika, Praha 1976, s. 222–223, český překlad F. Heřmanský.